

Peter Vodopivec

BOLGARI IN BOLGARIJA V SLOVENSKIH OČEH (1850–1914)

Leta 1897 je Družba sv. Mohorja v Celovcu izdala knjigo *Bolgarija in Srbija*, ki jo je napisal profesor na višji državni gimnaziji v Plovdivu Anton Bezenšek.¹ Bezenšek, rojen leta 1854 v kmečki družini v Bukovju pri Celju, je prišel v Bolgarijo leta 1879, po študiju slavistike in klasične filologije v Zagrebu ter slavistike in nemške stenografije v Pragi. Za stenografijo se je zanimal vse od gimnazijskih let, že v času študija v Zagrebu je izdal *Stenografičko čitanko*, v letih 1876–1879, ko je kot stenograf deloval v hrvaškem saboru, pa je priredil Gabelsbergerjev sistem nemške stenografije za slovenski in hrvaški jezik. Na proslavi ob sedemdesetletnici Janeza Bleiweisa v Ljubljani leta 1878 je vzbudil pozornost s stenografiranjem v več slovanskih jezikih, med drugim v bolgarščini. Leto kasneje ga je na priporočilo v Zagrebu študirajočega Bolgara, poznejšega meteorologa Spasa Vacova, bolgarski finančni minister Grigor Načovič povabil, naj pride v Bolgarijo, priredi stenografijo za bolgarski jezik in izobrazí stenografe za bolgarsko sobranje. Bezenšek se je vabilu odzval in je v Bolgariji, čeprav je

---

1 Bezenšek, *Bolgarija in Srbija*.

odšel v Sofijo z namenom, da se bo po petih letih, ko se mu bo iztekla pogodba, vrnil domov, ostal vse do smrti leta 1915.²

Mladi slovenski slovanofil je tako postal leta 1879 prvi in sprva edini stenograf bolgarskega sobranja. Že neposredno po prihodu v Sofijo je imel v sobranju predavanje o razvoju stenografije,³ hkrati pa je organiziral tečaj bolgarske stenografije in napisal prvi bolgarski stenografski priročnik *Наука за българската стенография*, ki ga je leta 1881 objavil v reviji *Jugoslavjanski stenograf*, v letih 1883–1913 pa ga v razširjeni in predelani obliki izdal še v petih knjižnih izdajah.⁴ V Sofiji je bil ob delu v sobranju tudi profesor na klasični gimnaziji, leta 1884, ko mu niso podaljšali pogodbe za delo v stenografskem uradu, pa se je za dvajset let preselil v Plovdiv in se zaposlil na tamkajšnji gimnaziji. Dobri dve desetletji pozneje (1905) se je vrnil v bolgarsko prestolnico, kjer je kot gimnazijski profesor in od leta 1911 honorarni predavatelj stenografije na univerzi poučeval vse do smrti. V Bolgariji se je dobro vživel in aktivno vključil v javno življenje. V Sofiji je bil med ustanovitelji kulturno-prosvetnega društva Slavjanska beseda, njegov prvi predsednik in večletni tajnik, v Plovdivu pa je ustanovil in vodil mestni pevski zbor in (skupaj z bratom Alojzom) upravljal knjigarno in založbo Pčela. Za bolgarske srednje šole je napisal učbenike za nemščino, etiko in naravoslovje, leta 1893 pa je pri Slovenski matici v Ljubljani izšel njegov učbenik slovenske stenografije. Leta 1884 je začel v Sofiji izdajati list *Balkanpost* (s podnaslovom *Berichte aus Bulgarien und Ostrumelien*), ki naj bi časnike v Habsburški monarhiji in drugod v Evropi seznanjal z novicami iz Bolgarije, Vzhodne Rumelije in »balkanskega polotoka«,⁵ v Sofiji in Plovdivu pa je nadaljeval tudi z izdajanjem revije *Jugoslavjanski stenograf*, ki jo je začel v letih 1876–1878 izdajati že v Zagrebu. Revija je objavljala članke kar v štirih južnoslovanskih jezikih (v slovenščini, hrvaščini, srbsčini in bolgarščini), pri tem pa obravnavala ne le strokovna stenografska, temveč tudi jezikovna, literarna in splošnokulturna vprašanja. Slovanski poliglot Bezenšek je bil, kot poudarja profesorica južnoslovanskih jezikov na univerzi Sv. Kliment Ohridski v Sofiji Najda Ivanova, pač prepričan, da lahko stenografija pomembno prispeva k jezikovnemu in kulturnemu zbližanju med južnimi Slovani, zato je poskušal izoblikovati južnoslovanski stenografski sistem, ki bi premostil razlike med srbsko in bolgarsko cirilico ter hrvaško in slovensko latinico in s postopnim poenotenjem pisave in pravopisa ustvaril pogoje za južnoslovansko jezikovno

2 Matjašič Friš, »Bog in Slovenci«, str. 403–408. Glej tudi: Bolhar, *Anton Bezenšek*, str. 145; Клисарев, Гергов, Антон Безеншек, str. 26.

3 Predavanje je leta 1880 izšlo v tiskani obliki: Първо преподаване на стенографията в България, Отн. София. 1880. В печатницата на вестник »Витоша«, 12 str.

4 Ivanova, *Južnoslovanski knjižni jeziki*, str. 213. Glej tudi: Иванова, Южнославянските езици. Библиографию Безенскових spisov je objavil Alojzij Bolhar v: Bolhar, *Anton Bezenšek*, str. 231–248. Glej tudi: Клисарев, Гергов, Антон Безеншек, str. 113–130.

5 Ostali slovanski svet – Novinarstvo na balkanskem polotoku, *Slovan*, št. 43, 16. 10. 1884, str. 344.

združitvev. To naj bi bil tudi namen metode poučevanja sorodnih tujih jezikov, ki jo je Bezenšek leta 1914 predstavil v Slovincem namenjeni *Bolgarski slovnici in čitanki s slovensko-bolgarskimi pregovori*, v kateri je med drugim ugotavljal podobnosti med bolgarščino in slovenščino.⁶

Bezenšek je o bolgarskih političnih, kulturnih in gospodarskih razmerah vse od prihoda v Sofijo neumorno poročal v slovenske, hrvaške, srbske in tudi nemške časnike.⁷ Tako je že v prvih petih letih bivanja v bolgarski prestolnici samo v *Slovenskem narodu* objavil več kot petindvajset prispevkov o bolgarskem političnem življenju, gradnji železnic, šolstvu, literaturi in stenografiji ter pri tem vabil slovenske strokovnjake k zaposlitvi v »bratski bolgarski državi«. O dogodkih v Bolgariji, njenih odnosih s sosedi in bolgarskem leposlovju je obširno pisal tudi v naslednjih desetletjih, v isti sapi pa prevajal in za slovenske bralce prirejal članke bolgarskih avtorjev. V *Slovanu* je tako leta 1886 poročal o »umstvenih razmerah v Istočni Rumeliji« in »bolgarskem novinarstvu«, leto pozneje pa je prevedel obsežen prikaz bolgarske književnosti, ki ga je napisal šolski nadzornik v Trnovem B. Kitančev in so ga uredniki *Slovana* z opombo, da je »bolgarski jezik (...) Slovincem še malo znan« in »bode naše čitatelje zanimalo videti, kako blizu smo si vsi južni Slovani po govoru«, objavili dvojezično.⁸ Obsežen prikaz bolgarske književnosti je leta 1895 za revijo *Dom in svet* napisal tudi teolog in zgodovinar Franc Kovačič,⁹ Bezenšek pa je leta 1902 v *Ljubljanskem zvonu* predstavil pesnika in pisatelja Ivana Vazova¹⁰ ter hkrati prevedel več pesmi prijatelja Antona Aškercarja v bolgarščino.¹¹ Aškercar, ki ga je na poti iz Carigrada leta 1893 obiskal v Plovdivu,¹² je tudi povabil, naj pride v Bolgarijo za dalj časa, in ga navdušil, da se je začel učiti bolgarščine. Pesnik se sicer za daljše bivanje v Bolgariji ni odločil, je pa na osnovi literature, ki mu jo je poslal Bezenšek, napisal ciklus trinajstih pesmi z naslovom Rapsodije bolgarskega goslarja, in jih je leta 1902 objavil v *Ljubljanskem zvonu*. Pesmi je posvetil spominu na bolgarsko vstajo proti otomanski oblasti leta 1876 in jih uvedel z bolgarskimi verzi pesnika in narodnega revolucionarja Hrista Boteva o pomenu žrtvovanja za narodno svobodo. Na njegove Rapsodije se je odzval Ivan Vazov, ki je Aškercu pisal, da v Sofiji prejemajo *Ljubljanski zvon*. »Zanimiv je, ima bogato vsebino. Vaša Rapsodija je bila zelo primerno prevedena v našem časopisu

6 Ivanova, Južnoslovanski knjižni jeziki, str. 213; Ivanova, Ideja o slovanski vzajemnosti, str. 17–19.

7 Bolhar, *Anton Bezenšek*, str. 231–248.

8 *Slovan*, št. 2, 15. 1. 1886, str. 27, Umstvene razmere v istočni Rumeliji; *Slovan*, št. 12, 15. 6. 1886, str. 188–189, Bolgarsko novinarstvo; Njekolko dumi za b'lgarskata literatura, *Slovan*, št. 11, 5. 6. 1887, str. 170–171 (in v nadaljevanjih v naslednjih številkah).

9 Ogleđ po bolgarski književnosti, *Dom in svet*, 1895, str. 254–255, 350–351, 380–383, 542–543, 571–574, 605–608, 767–768; *Dom in svet*, 1896, str. 27–29, 287–288.

10 Bezenšek, Ivan Vazov.

11 Ivanova, Rapsodije bolgarskega goslarja po bolgarsko, str. 461–463.

12 Aškerc, *Izlet v Carigrad*, str. 45–61.

Misel«, mu je sporočil.¹³ Slovansko dobrodelno društvo v Plovdivu je Aškerca leta 1905 razglasilo za »tolmača bolgarskih narodnih čustev«, istoimensko društvo v Sofiji pa ga je imenovalo za častnega člana.¹⁴ Že leta 1884 je bil za častnega člana Bolgarskega književnega društva, ki se je leta 1911 preoblikovalo v Bolgarsko akademijo znanosti, imenovan Franc Miklošič.¹⁵

Bezenškova knjiga *Bolgarija in Srbija* je leta 1897 izšla v neverjetnih 71.540 izvodih in bila med slovenskimi bralci dobro sprejeta.¹⁶ Kritik v katoliški reviji *Dom in svet* je menil, da bi morala biti Srbija v knjigi na prvem mestu, saj so Srbi Slovencem bližji po »zemljepisni legi« in »jeziku«, živeli pa so tudi v avstro-ogrski monarhiji. Bezenšku je tudi očital, da se je pri opisu obeh narodov omejil na državi Srbijo in Bolgarijo, povsem pa je spregledal Srbe, ki so živeli zunaj srbske kraljevine. V knjigi je hkrati pogrešal obširnejši oris zgodovine, književnosti in »umetnosti« in ugotavljal, da bi založba storila bolje, če bi se odločila za dve ali celo tri knjige in bi najprej izdala knjigo o Hrvatih, nato o Srbih in šele tretjo o Bolgarih.¹⁷ V *Ljubljanskem zvonu* pa so takšno kritiko zavračali in njenemu avtorju predlagali, naj knjigo raztrga na dva dela in postavi Srbe pred Bolgare, če se mu zdi to bolj primerno, medtem ko so Bezenšku in založbi zanj čestitali in ugotavljali, da je Bezenšek delo o Bolgariji in Srbiji napisal »zanimivo in temeljito«, kar naj bi bil »prevažen korak«, saj naj bi bili slovenski bralci o »slovanskih razmerah slabo poučeni« in zato tudi »preveč apatični do svojih (slovanskih) rodnih bratov«.¹⁸

Vendar to, da so bili slovenski bralci v devetdesetih letih 19. stoletja o razmerah med Slovani in posebej južnimi Slovani »slabo poučeni«, ni bilo povsem točno. Bezenškova knjiga je bila res prvi obsežnejši prikaz Kneževine Bolgarije in Kraljevine Srbije v slovenskem jeziku, ki je predstavljal njuno geografijo, zgodovino, politično ureditev ter narodopisne, verske pa tudi aktualne politične, gospodarske in kulturne razmere. Toda o dogodkih v Srbiji, Bolgariji, Makedoniji in Bosni in Hercegovini so slovenski časopisi in kulturne revije v zadnjih desetletjih 19. stoletja razmeroma pogosto poročali, na kar je v uvodu v svojo knjigo med drugim opozoril tudi Bezenšek, ko je zapisal, da je bilo o Kneževini Bolgariji, ki je bila »med slovanskimi deželami prva po velikosti in po številu prebivalcev« in zato za »Slovence posebej zanimiva«, v slovenskem tisku »v zadnjih petnajstih letih več slišati, kakor o kateri drugi bratski deželi«.¹⁹

13 Karabelova-Panova, Slovensko-bolgarski kulturni stiki, str. 127.

14 Aškerc, Rapsodije bolgarskega goslarja; Lukovič, Slovenci i bugarski aprilski ustanak, str. 75–76.

15 Schaller, Franz Miklosich und das Bulgarische, str. 368.

16 Matjašič Friš, »Bog in Slovenci«, str. 412.

17 *Dom in svet*, 1897, št. 23, str. 733–735.

18 *Ljubljanski zvon*, 1897, št. 12, str. 769; *Ljubljanski zvon*, 1898, št. 2, str. 119.

19 Bezenšek, *Bolgarija in Srbija*, str. 8.

I

V petdesetih letih 19. stoletja je kratke vesti o vstajah in nezadovoljstvu bolgarskega prebivalstva z otomansko oblastjo, pa tudi o ponavljajočih se napestostih med Bolgari in Grki, občasno objavljala tedaj edini slovenski časopis *Novice*, v šestdesetih in sedemdesetih letih pa so o razmerah med Bolgari in na Bolgarskem, kot so imenovali z Bolgari naseljena področja, ter o velikih davčnih bremenih bolgarskega prebivalstva, turškem nasilju in spopadih vstajnikov s turškimi vojaškimi enotami poročali tudi drugi časopisi, ki so izhajali v deželah s slovenskim prebivalstvom, v Ljubljani celo uradna nemška *Laibacher Zeitung*. Slovenski časniki, ki v mestih in na področjih, naseljenih z Bolgari, niso imeli svojih dopisnikov, so poročila o tamkajšnjih razmerah večinoma prevzemali iz avstrijskih in hrvaških časopisov, pri opisih uporniških aktivnosti pa so neredko pretiravali, pisali o uporniških zmagah, ki jih ni bilo, in napovedovali vsesplošno bolgarsko vstajo proti otomanski oblasti.²⁰ To je bilo značilno tudi za pisanje časnika *Slovenski narod*, ki je začel izhajati leta 1868 in je v skladu s svojo slovanofilsko usmeritvijo dogodkom na Balkanu in »na Bolgarskem« posvečal precej več pozornosti kot drugi slovenski listi. Pri tem je o nekaterih dogodkih poročal razmeroma obširno in ažurno, brez večjega časovnega zamika, o drugih pa krajše in s precejšnjo zamudo. O ustanovitvi bolgarskega eksarhata leta 1870 je tako bralce obvestil šele leta 1872, vendar je hkrati kritično opozoril tudi na nasprotovanje bolgarski cerkveni samostojnosti pri grški duhovščini, carigrabski patriarhiji in jeruzalemskem patriarhu.²¹ V uvodnem članku z naslovom Naši bratje Bolgari, objavljenem 9. januarja 1873, je nepodpisani pisec med drugim zapisal, da so se začeli Bolgari, ki so bili stoletja ne le pod otomansko oblastjo, temveč tudi pod grškim cerkvenim gospodstvom, v šestdesetih letih 19. stoletja cerkveno osamosvajati, saj so se zavedali, da je »narodna in svobodna cerkev prvi pogoj in začetek politične narodne samostalnosti«. Slovani so se morali pač boriti ne le z Germani, Romani in Madžari, temveč tudi s »Heleni«, Bolgari, po številu »skoro tako močni kakor vsi drugi Jugoslovani vkup«, pa so bili, kot je trdil avtor članka, »krepak in delaven narod« in Slovincem »duševno jako sorodni.«²²

V začetku sedemdesetih let 19. stoletja je bil z bolgarskimi izobraženci, uporniki proti otomanski oblasti, v neposrednem stiku Janez (Ivan, Jovan) Pohar, ki je leta 1871 v Bukarešti izdal štiri številke časopisa *Jugoslavija*. Pohar, rojen leta 1841 v Poljčah pri Begunjah, je obiskoval gimnazijo v Ljubljani in na Reki, leto dni študiral bogoslovje v Gorici, po izključitvi iz goriškega semenišča pa leta 1863 odšel v Srbijo in se v Beogradu zaposlil v tiskarni urednika in izdajatelja

20 Luković, Slovenci i bugarski aprilski ustanak, str. 21–24.

21 *Slovenski narod*, št. 44, 18. 4. 1872, Politični razgled.

22 *Slovenski narod*, št. 6, 9. 1. 1873, Naši bratje Bulgari; Luković, Slovenci i bugarski aprilski ustanak, str. 27.

Aleksandra Andrića. Sedem let kasneje se je skupaj z njim in njegovo tiskarno preselil v Bukarešto, kjer je prišel v stik z bolgarskima pisateljem in predsednikom Bolgarskega centralnega revolucionarnega komiteja Ljubenom Karavelovom in že omenjenim pesnikom in »narodnim revolucionarjem« Hristom Botevom.²³ Karavelov je v Bukarešti izdajal list *Svoboda*, ki naj bi ga tiskali v Andrićevo tiskarno, in prav stiki z bolgarskimi »revolucionarji« naj bi Poharja spodbudili k izdajanju lista *Jugoslavija*. Njegovo vabilo k naročilu so junija 1871 povzeli tudi slovenski časopisi, *Slovenski narod* pa je konec julija v poročilu o izidu prve številke poudaril, da je »program tem novinam širiti idejo vseh Jugoslovanov«, pri čemer je bil po Poharjevem mnenju »sestanek lanskega decembra v Ljubljani«²⁴ le »slovensko-hrvatski« in ne resnično jugoslovanski, saj Srbi in Bolgari na srečanju niso bili »zastopani«.²⁵ Poharjevo stališče, da se »program jugoslovanstva ne da na drug način nego z revolucijo izvesti«, so v *Slovenskem narodu* pospremili s pripombo, da »mi avstrijski Jugoslovani ne smemo revolucionarne zastave razviti«, ter opozorili, da je že v prvi številki *Jugoslavije* objavljen tudi članek v bolgarščini, ki ugotavlja, da s »programom in težnjo jugoslovanske federacije« soglašajo tudi Bolgari, »katerih je toliko kolikor nas vseh drugih južnih Slovanov«. Pisec članka naj bi bil prepričan, da se ideja jugoslovanske federacije »s časom mora uresničiti«, Pohar pa je dodal, da je »Srbija ono središče, iz katerega je najlakše jugoslovanstvo zediniti«, in obžaloval, da je srbska politika v tem pogledu »tako malo jasna«. Pohar je članke v bolgarščini (in slovenščini) objavil tudi v naslednjih številkah *Jugoslavije* in v tretji številki lista ponovil: »Srbi in Bolgarje hočejo vjedinjenje potom revolucije, kar tudi mi usvajamo znajoči, da drugčije jedinstva ne moremo doseči«.²⁶

Slovenski časopisi so poskušali v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja bralcem Bolgare približati z zapisi o bolgarski zgodovini, geografiji, jeziku, običajih in literaturi. Zgodovinar Ivan Steklasa je tako leta 1874 v *Slovenskem narodu* objavil daljši prispevek o carju Simeonu, ki ga je napisal na osnovi zgodovine Srbov in Bolgarov ruskega jezikoslovca in zgodovinarja Aleksandra Fjodoroviča Hilferdinga.²⁷ Duhovnik in jezikoslovec Božidar Raič pa je v knjigo o Slovanih in slovanstvu, ki jo je istega leta izdalo znanstveno društvo Slovenska matica v Ljubljani, prispeval poglavje o Bolgarih, v katerem je – podobno kot so to deset let prej storile že *Novice* – predstavil bolgarsko poselitev, prebivalstvo, zgodovino, gospodarstvo, »duševne in fizične razmere« in književnost. Po Raičevem orisu

23 Rode, Nekaj podatkov o Janezu Poharju, str. 97–99.

24 T. i. jugoslovanski kongres v začetku decembra 1870.

25 *Slovenski narod*, št. 64, 6. 6. 1871, Razne stvari – Jugoslavija; *Slovenski narod*, št. 86, 27. 7. 1871, Domače in slovanske novosti.

26 *Slovenski narod*, št. 86, 27. 7. 1871, Domače in slovanske stvari; Rode, Nekaj podatkov o Janezu Poharju, str. 103.

27 Luković, Slovenci i bugarski aprilski ustanak, str. 28.

in knjigi priloženem »narodopisnem zemljevidu bolgarske zemlje«, kakor tudi po opisih z Bolgari poseljenega ozemlja v tedanjem slovenskem časopisju, naj bi bilo to obsežnejše od ozemlja, ki naj bi leta 1878 po mirovnem sporazumu v San Stefanu pripadlo Bolgariji, saj naj bi njegova zahodna meja potekala zahodno od Niša, Leskovca in Vranja, na Kosovu pa le nekoliko vzhodno od Prizrena in od tam po grebenih Šar planine mimo Tetova do Ohrida. Raič je tudi poudarjal, da je Bolgarov kar šest milijonov in so »med vsemi južnimi Slovani najsposobnejši in najdelavnejši«, hkrati pa opozarjal, da živijo v otomanskem cesarstvu ne le pod turškim, temveč tudi grškim cerkvenim gospostvom, medtem ko zaostrenih odnosov med bolgarskimi in srbskimi voditelji po ustanovitvi bolgarskega eksarhata, o katerih je z obžalovanjem in v upanju na njihovo skorajšnje izboljšanje poročal *Slovenski narod*, ni omenjal.²⁸

Sredi sedemdesetih let 19. stoletja je bila sicer v središču pozornosti slovenskih časopisov in zlasti liberalnega *Slovenskega naroda* protiturška vstaja v Bosni in Hercegovini, toda že leta 1875 so poročali tudi o starozagorski vstaji in njeni zadošitvi, leta 1876 pa o poteku bolgarske aprilske vstaje, pri čemer so – prav tako kot uradna nemška *Laibacher Zeitung* – o vojaških aktivnostih upornikov in njihovih uspehih pisali še potem, ko je bila vstaja že poražena. Izjema v tem pogledu je bil nemški liberalni *Laibacher Tagblatt*, ki se je opiral na turška poročila in je že konec maja leta 1876 obvestil bralce, da je turška vojska aprilsko vstajo zadošila in »v Bolgariji« zopet vzpostavila red in mir. Vseeno je bilo v slovenskih časopisih mogoče še poleti leta 1876 prebirati vesti in celo obširnejše sestavke o širjenju oborožene vstaje »na Bolgarskem«, nasilju turške vojske nad bolgarskim prebivalstvom in zmagah bolgarskih upornikov v bojih proti turškim vojaškim enotam.²⁹

Z rusko-otomansko vojno v letih 1877–1878 pa se je po prepričanju slovenskih časopisnih urednikov in komentatorjev začelo novo obdobje v slovanski in južnoslovanski zgodovini. »Plevna (tudi Plevno ali Pleven) je v ruskih rokah. Kjerkoli bijejo slovanska srca, praznuje se sedaj ta velika zmaga,« je 13. decembra 1877 vzklikal katoliški *Slovenec* in napovedoval ustanovitev »svobodnih slovanskih držav ob Savi, ob Donavi ter na severni in južni strani balkanskih gora«. ³⁰ Slovenski časopisi so sicer tudi po sklenitvi miru v San Stefanu posvečali

28 Majciger, Pleteršnik, Raič, *Slovanstvo*, str. 316–322; Zemljo- in narodopisne stvari, Bolgarska in Bolgari, *Novice*, št. 5, 3. 2. 1864, str. 37–39, št. 7, 17. 2. 1864, str. 52, št. 9, 2. 3. 1864, str. 66–67, št. 11, 16. 3. 1864, str. 82–83, št. 13, 30. 3. 1864, str. 104. O Bolgarjih kot »marljivem in zgodovinsko kakor etnografično najimunitnejšem južnoslovanskem narodu« je že leta 1871 pisal tudi *Slovenski narod* (Listek. O turških Slavenih, *Slovenski narod*, št. 16, 9. 2. 1871). Luković, Slovenci i bugarski aprilski ustanak, str. 26, 29.

29 Luković, Slovenci i bugarski aprilski ustanak, str. 35–81.

30 *Slovenec*, št. 139, 13. 12. 1877, Plevna je vzeta! V Škofji Loki je še danes gostilna z imenom Plevna, ki je dobila ime po ruski zasedbi mesta. Spomin na to, da je dobila gostilna ime po bitki pri Plevni, je še

največ pozornosti »bosenskemu vprašanju«, toda v isti sapi so z navdušenjem poročali o mirovnih določbah, ki so napovedovale ozemeljsko razširitev in neodvisnost Srbije in Črne gore ter nastanek neodvisne Bolgarije. »Velikanski dogodek je ustanovljenje nove Bolgarije«, je 28. marca 1878 ugotavljal *Slovenski narod*. »Bolgarija bode uže velika država, ki bo mejila na dve morji, na veliki Dunav in bo pretakana od dveh velicih voda, Marice in Vardara (...). Tudi meje Bolgarije na jug so izvrstne za obrambo« in, če se bodo (Bolgari) »kolikaj pod dobro upravo vojaško razvili«, morejo »v bodočnosti še Carigrad dobiti, in Slovan bode v orijentu prvi gospodar.«³¹ Rusko popuščanje angleškim in avstro-ogrskim pritiskom v času priprav na berlinski kongres in ruski pristanek na razdelitev v San Stefanu ustanovljene Kneževine Bolgarije na bolgarsko kneževino in avtonomno otomansko provinco Vzhodno Rumelijo na berlinskem kongresu sta rusofilske urednike slovenskih časnikov spravila v nemajhno zadrego. Odkrito nezadovoljni s sprejeto odločitvijo so bralce prepričevali, da je Rusija pri mejah Bolgarije »Angliji« popustila le »zaradi ljubega miru«, »bolgarski narod« pa »bode s časom« – vsem kongresom navkljub – že sam poskrbel, da se »bosta obe provinci (zopet) združili.«³² *Slovenski narod* je v drugi polovici julija 1878 v šestih nadaljevanjih objavil slovenski prevod besedila berlinske pogodbe in na ta način bralce seznanil tudi z njenimi določbami, ki so zadevale novoustanovljene Kneževino Bolgarijo in Vzhodno Rumelijo.³³

V prvih mesecih po berlinskem kongresu so poročila o avstrijski zasedbi Bosne in Hercegovine, tamkajšnjih razmerah in protiaavstrijskih vstajah v slovenskem časopisju poročanje o drugih dogodkih na Balkanu skoraj povsem potisnila v drugi plan. Celo osrednja slovenska časnika *Slovenski narod* in *Slovenec* sta poleti in jeseni leta 1878 zvečine objavljala le kratke vesti o razmerah v Srbiji in Bolgariji, o »bolgarskih vstajah v Makedoniji«, o bolgarskem in ruskem nezadovoljstvu z razdelitvijo Bolgarije in zahtevah po uresničitvi mirovnih sklepov v San Stefanu ter o možnih kandidatih za bolgarskega kneza, za katerega sta upala, da ne bo Nemeč. Decembra 1878 in v začetku leta 1879 pa sta natisnila tudi več izvirnih dopisov, ki jima jih je iz Bolgarije poslal leta 1851 v Ljubljani rojeni tiskarski stavec Miroslav Hubmajer, udeleženec vstaje v Kresni v Pirinski Makedoniji. Hubmajer, ki je v avstrijski vojski služil kot artilerijski podoficir in med drugim nekaj časa živel v Churu v Švici, se je že poleti in jeseni leta 1875 kot prostovoljec udeležil protiotomanskih vstaj v Hercegovini in Bosni, kjer je bil decembra 1875

živ tudi v družini njenega današnjega lastnika, po drugi svetovni vojni pa se je ime Plevna razširilo na okolico gostilne, kjer je zraslo novo stanovanjsko naselje. Podatek mi je posredovala gospa Judita Šega, vodja enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki, za kar se ji lepo zahvaljujem.

31 *Slovenski narod*, št. 71, 28. marec 1878, Nove slovsanske države.

32 *Slovenski narod*, št. 144, 26. junij 1878, S kongresa.

33 Berlinska mirovna pogodba, *Slovenski narod*, št. 163, 19. 7. 1878, št. 164, 20. 7. 1878, št. 165, 21. 7. 1878, št. 166, 23. 7. 1878, št. 167, 24. 7. 1878, št. 168, 25. 7. 1878.

celo izbran za poveljnika uporniških enot. Po neuspehu upornikov pri Bosanski Kostajnici je januarja 1876 odšel iz Bosne in se spomladi istega leta pridružil enoti prostovoljcev srbske vojske v t. i. prvi srbsko-turški vojni. Decembra leta 1878 pa je na povabilo organizatorjev protiotomanske vstaje v Pirinski Makedoniji prek Beograda in Vidina odpotoval v Bolgarijo in Makedonijo, kjer je do konca marca 1879 sodeloval v vstaji v okolici Kresne.³⁴

Hubmajer je prvi dopis *Slovenskemu narodu* poslal iz Vidina, kjer naj bi ga, kot je trdil, »sprejele najodličnejše osebe bolgarske družbe« in od koder je v Makedonijo potoval »incognito, ker je (bilo) od bolgarske vladne strani zabranjeno pospeševati macedonski vstanek«. »Zagotavljam vas, da navdušenost in odločno delovanje, katero sem tu opazil, obeta najboljši uspeh. Bolgarska mora biti jedina (združena), mora biti svobodna! To je geslo vsakega rodoljuba (...). Bodite prepričani, da se štejem med najsrečnejše ljudi, ker mi je mogoče pomagati svojim slovanskim bratom v borbi za najsvetejše, za svobodo (...). Divno je – jaz živim popolnoma v svojem elementu.«³⁵ V dopisih, ki so sledili, je opisal pot prek Sofije do Makedonije, se navduševal nad lepoto Sofije in »prirodno inteligenco« bolgarskega »naroda«, hkrati pa pretresen poročal o revščini in »opustošenju« bolgarskega podeželja. V pismu, ki ga je v začetku januarja poslal iz Bosilegrada, je navedel tudi nekaj podatkov o uporniških enotah in njihovih vodjih, pri čemer sta *Slovenski narod* in *Slovenec* omenjala, da je bilo samo pod njegovim poveljstvom od 800 do 1000 mož.³⁶ Hubmajer je hvalil gostoljubnost bolgarskega prebivalstva in njegovo podporo upornikom, bolgarskega jezika pa naj bi se hitro naučil, saj naj bi bil ta, zlasti kot ga »govore v Makedoniji, slovenskemu mnogo bolj podoben kakor srbsko-hrvatski«. V času vstaje v okolici Kresne naj bi se, kot so poročali slovenski časopisi, med drugim seznanil z generalom Černjajevim, po zadužitvi vstaje pa naj bi ga v Sofiji sprejel tudi namestnik kneza Dondukova-Korsakova general Domontovič.³⁷ Tedaj naj bi kratko razmišljal o vstopu v bolgarsko vojsko, za kar pa se očitno ni odločil, saj je *Slovenec* v začetku julija 1879 poročal, da se je vrnil v Ljubljano.

Slovenski časopisi so dogodke v Bolgariji pozorno spremljali tudi spomladi leta 1879. *Slovenski narod* je 5. marca 1879 v slovenskem prevodu objavil obsežen povzetek osnutka bolgarske ustave, ki ga je skupščini v Velikem Trnovu predložil knez Dondukov-Korsakov, v naslednji dneh pa še podrobnejša članka o bolgarskih političnih razmerah in sestavi »trnovske skupščine«. ³⁸ Nepodpisani

34 Rozman, Nekaj dopolnil, str. 154–202.

35 *Slovenski narod*, št. 291, 18. 12. 1878, Iz Vidina v Bolgariji; Rozman, Nekaj dopolnil, str. 439.

36 *Slovenec*, št. 12, 1. 2. 1879, Vnanje države – Iz Makedonije; *Slovenski narod*, št. 25, 31. 1. 1879, Bosiljevgrad; Rozman, Nekaj dopolnil, str. 440.

37 Rozman, Nekaj dopolnil, str. 440–441.

38 *Slovenski narod*, št. 53, 5. 3. 1879, Bolgarska ustava; *Slovenski narod*, št. 58, 11. 3. 1879, Nekoliko o Bolgariji; *Slovenski narod*, št. 63, 16. 3. 1879, Bolgarski zbor.

pisec članka z naslovom Nekoliko o Bolgariji je 11. marca 1879 tako menil, da kneževina Bolgarija ne bo imela težav z vzpostavljanjem nove administracije, saj ima dovolj za delo v uradih sposobnih ljudi, »zelo omikana« pa naj bi bila tudi duhovščina, ki naj bi zato pomembno vplivala na prihodnji »narodni razvoj bolgarskih bratov«. Bolgarsko politično prizorišče je bilo po podatkih *Slovenskega naroda* razdeljeno na dva tabora: konservativnega in naprednega. Za konservativce naj bi bilo značilno, da naj bi »kolikor toliko spoštovali berlinsko pogodbo«, medtem ko naj bi se »panbolgarsko« usmerjeni naprednjaki zavzemali za združitev vseh Bolgarov, »tudi tistih v Macedoniji in vzhodnej Rumeliji«. Urednikom *Slovenskega naroda*, ki niso dvomili, da bo do združitve slej ali prej prišlo, so bili očitno bližje naprednjaki kot konservativci, čeprav naj bi bile razlike med enimi in drugimi, kot so trdili, bolj »formalne kot načelne«. Da si bolgarski konservativci ne bi zares želeli združitve vseh Bolgarov, si v uredništvu glasila slovenskih liberalcev pač niso mogli predstavljati. »Kakor mi sami sebi želimo od nekdanj administrativnega zedinjenja vseh Slovencev tako ga privoščimo tudi svojim bolgarskim bratom! Da bi ga le oboji mi kmalu dosegli!« so zapisali 16. marca 1879 ob koncu poročila o sestavi trnovske skupščine.³⁹ Precej manj pozornosti kot sprejemanje ustave in trnovska skupščina je bila v slovenskih časopisih deležna izvolitev Aleksandra Battenberga za bolgarskega kneza. V *Slovenskem narodu* so le kratko omenili, da je novoizvoljeni bolgarski knez častnik ruske vojske in nečak ruskega carja, pri čemer naj bi bilo to, da so Bolgari izvolili kandidata, ki ga je nasvetoval »blagi ruski car osvoboditelj«, samo po sebi razumljivo.⁴⁰ Julija 1879 so bralce obvestili tudi o knezovem slovesnem prihodu v Sofijo in o tem, da je po nagovoru metropolita spregovoril v bolgarskem jeziku in svoj govor končal s klicem: »Živela Bolgarija!«⁴¹

Na poročila o protiotomanskih vstajah bolgarskega prebivalstva so se s simpatijami odzvali tudi slovenski literarni ustvarjalci. V čas pokristjanjevanja Bolgarov je s povestjo Boris, objavljeno leta 1852, segla ena prvih slovenskih pesnic in pisateljic Josipina Urbančič-Turnograjska. Pesnik, pisatelj in politik Radoslav Razlag je v zbirko najbolj priljubljenih slovenskih pesmi, ki jo je izdal leta 1863, ob drugih slovanskih vključil dve bolgarski pesmi, duhovnik Leopold Klinar pa je leta 1861 v pesmi Klic od Balkana, objavljeni v katoliškem cerkvenem časopisu *Zgodnja Danica*, simpatije za narodno osvoboditev Bolgarov povezal z upanjem na njihovo duhovno preusmeritev k Rimu.⁴² Nasprotno sta bila v pesmi Hajdukova oporoka, ki jo je leta 1870 napisal Simon Gregorčič, v ospredju boj za

39 *Slovenski narod*, št. 63, 16. 3. 1879, Bolgarski zbor; Benko, Rode, Bolgarsko-slovenski odnosi, str. 318–319.

40 *Slovenski narod*, št. 99, 1. 5. 1879, Vnanje države – Bolgari imajo kneza.

41 *Slovenski narod*, št. 162, 17. 7. 1879, Vnanje države – Bolgarski knez.

42 *Zgodnja Danica*, št. 11, 23. velikega travna 1861, str. 88, Klic od Balkana.

svobodo »krasne (bolgarske) dežele« in »čvrstega«, a zaslužjenega (bolgarskega) naroda in klic mladega, umirajočega hajduškega poveljnika: »Prost mora biti, prost moj rod, / Na svoji zemlji svoj gospod.« Tematika bolgarskega boja proti Turkom je bila prisotna tudi v romantičnem pesniškem ciklusu Hajdukova nevesta, ki ga je Gregorčič pripravljal v sedemdesetih letih, vendar ga ni dokončal. Leta 1876 pa je pesem o turškem nasilju nad bolgarskim prebivalstvom in »stari Bolgarki«, ki so ji Turki pobili družino, napisal in v reviji *Zvon*, ki jo je na Dunaju urejal in izdajal, objavil tudi pesnik in pisatelj Josip Stritar.⁴³

II

Slovenske časopise je razočarala vest, da je knez Battenberg 9. maja 1881 v Sofiji razpustil vlado, ukinil ustavo in zagrozil, da bo »odložil krono«, če narodna skupščina ne bo pristala na njegovo zahtevo, da »sedem let vlada, ne da bi bil komu odgovoren«.⁴⁴ V *Slovenskem narodu* so menili, da je »bolgarski knez prelomil svojo prisego« in da je, če »ima res take namere, malo bolan«. »Nobeden ni pričakoval, da bo Bolgarija v dvajsetih mesecih postala vzgledna kneževina, a razvita je precej in je mirna. Ustava je sicer v marsikaterem oziru absurdna, a ona nij odgovorna za slabo vladanje«, so ugotavljali.⁴⁵ Poročali so, da je Aleksander, ki so ga slabi dve leti prej predstavljali kot ruskega častnika in nečaka ruskega carja, v resnici Nemeč, ki ga podpira »vsemogočni Bismarck«, v uvodniku 9. junija 1881 pa so ga celo označili za »jugoslovanskega diktatorja« in ga primerjali z rimskim »vojvodo Sulo«.⁴⁶ Novico, da so se »na kneževo stran odločno postavili« tudi nekateri ruski časopisi, ki jih je očitno neugodno presenetila, so pospremili z mislijo, da »bode bolgarski narod, potisnjen na steno, težko rešil svojo svobodo iz te krize«. Sredi julija 1881 pa so z obžalovanjem obvestili bralce, da je »knez zmagal« in je »narodna skupščina navdušeno (s)prejela njegove pogoje«, ter ponovili željo, da bi »tolikanj in toliko zatirani narod bolgarski (kmalu) dobil svobodo« in zaživel »v blagostanju«.⁴⁷ Podobno je bilo tudi sporočilo pesmi z naslovom *Bolgarski rod*, ki jo je v reviji *Ljubljanski zvon* objavil pesnik Josip Pagliaruzzi. V njej se je spraševal, ali se bo trpljenje Bolgarov, ki so jih pet stoletij stiskali Turki, nato pa so jih velike sile razdelile na »dva kosa« in jim »dale Nemca« za vladarja, sploh kdaj končalo.⁴⁸

43 *Zvon*, 1876, št. 19, str. 295–298.

44 *Slovenski narod*, št. 121, 29. 5. 1881, Vnanje države.

45 *Slovenski narod*, št. 113, 19. 5. 1881, Vnanje države; *Slovenski narod*, št. 119, 26. 5. 1881, Vnanje države.

46 *Slovenski narod*, št. 129, 9. 6. 1881, Jugoslovanski diktator.

47 *Slovenski narod*, št. 131, 11. 6. 1881, Vnanje države – Bolgarsko; *Slovenski narod*, št. 159, 16. 7. 1881, Vnanje države; *Slovenski narod*, št. 160, 17. 7. 1881, Vnanje države.

48 *Ljubljanski zvon*, 1881, št. 7, str. 416.

Obnovitev trnovske ustave in knezova pomiritev z liberalci jeseni leta 1883 sta bili tako za slovenske časopisne urednike pravo olajšanje. »Zadnji knezov manifest, s katerim se je ponovno ustanovila trnovska ustava, je bil v Sredcu (v Sofiji) sprejet z velikimi ovacijami«, je 22. septembra 1883 zapisal *Slovenski narod*.⁴⁹ Slovenski časopisi so ob zvečine kratkih informacijah o političnih razmerah v Vzhodni Rumeliji in Kneževini Bolgariji tudi v letih 1884/1885 s simpatijami pisali o težnjah »bolgarskega naroda« po združitvi in septembra 1885 – z izjemo konservativnih *Novic*, ki so vztrajale pri spoštovanju sklepov berlinskega kongresa – navdušeno pozdravili »plovdivski prevrat« in razglasitev združitve Vzhodne Rumelije in Kneževine Bolgarije v enotno bolgarsko državo. »Program bolgarskega naroda, izražen v San Stefanskem dogovoru, je ostal živ ne le v kneževini, nego tudi v Vzhodni Rumeliji«, je poudarjal nepodpisani komentator *Slovenskega naroda*, ko je bralcem predstavljal dogodke v Plovdivu. »Kakor je sedaj videti, je narod bolgarski, kakor narod Garibaldijev, ves živl v hrepenenju po svojem jedinstvu.«⁵⁰ Podobno se je na »plovdivski prevrat« odzval tudi *Slovenec*, ki je bralce opomnil, da je plovdivska »vstaja« posledica (nepravične) odločitve berlinskega kongresa o razdelitvi bolgarskega naroda.⁵¹ Po mnenju komentatorjev *Slovenskega naroda* in *Slovenca*, ki, kot je opozoril Petko Luković, niso bili natančneje seznanjeni z delom Bolgarskega tajnega revolucionarnega komiteja in njegovih voditeljev, je imel najpomembnejšo vlogo v plovdivskih dogodkih knez Aleksander, ki naj bi ga Bismarck sicer postavil za bolgarskega kneza, ki pa naj bi se, kot so 22. septembra 1885 ugotavljali v *Slovincu*, »pobolgaril« in se na ta način izneveril Bismarckovim pričakovanjem.⁵²

»Združitev Bolgarske« so navdušeno pozdravili tudi v Hribarjevem in Tavčarjevem *Slovanu*, kjer razmeram v Bolgariji dotlej niso posvečali posebne pozornosti. Brzjojavki iz Plodviva in Sredca (Sofije), ki sta poročali o napovedi združitve in knezovi odločitvi, da se »uda volji naroda«, sta, kot so pisali, povzročili »nepopisno veselje v srci vsakega Slovana, kateri je v svojem narodnem ponosu prepričan, da se bode krasni balkanski polotok, na katerem so cela stoletja zavirali vsak razvoj fatalistični Turki, preosnoval, prenovil in v srečno življenje prebudil na podstavi slovanske moči, slovanske marljivosti, slovanske ustrajnosti in slovanske omike«. Posebej veseli naj bi bili Slovenci, ki naj bi jim bila bolgarska združitev »neovržen dokaz«, da »idejali, za katere ves narod trpi (...) naposled le morajo priti do veljave«. Bolgarija je bila, kot je ugotavljaj

49 *Slovenski narod*, št. 217, 22. 9. 1883, Vnanje države.

50 *Slovenski narod*, št. 214, 21. 9. 1885, Dogodki na Bolgarskem; *Slovenski narod*, št. 217, 24. 9. 1885, Uvodnik brez naslova.

51 Podrobno analizo pisanja slovenskega časopisja o dogodkih v Bolgariji in srbsko-bolgarski vojni je leta 1985 v *Zgodovinskem časopisu* objavil Petko Luković. Glej: Luković, Slovenci i srpsko-bugarski rat, str. 355–380.

52 Luković, Slovenci i srpsko bugarski rat, str. 220.

nepodpisani pisec članka, od berlinskega kongresa »razkosana na zemljevidu«, ni pa bila »razkosana v srcih bolgarskih rodoljubov« in njihovih ruskih prijateljev. Po prepričanju *Slovanovega* dopisnika naj bi namreč imela največje, če ne celo edine resnične zasluge za združitev Bolgarije Rusija, ki naj bi čakala na ugoden trenutek, »skrbno pripravljala terrain« in si za to »veliko narodno delo« tudi pravočasno »zagotovila soglasje vsaj nekaterih evropskih velevlasti«. »Plovdivski prevrat« naj bi bil tako »le predigra k ustanovitvi velike bolgarske države«. ⁵³

Že oktobra in novembra 1885 pa je na straneh obeh osrednjih slovenskih časnikov pod vplivom ruskih stališč prevladalo mnenje, da je knez Aleksander razglasil združitev Bolgarije pod enostranskim vplivom Velike Britanije, ki je želela Rusiji škodovati, zaradi česar naj bi se ta zavzemala za ohranitev določil berlinskega kongresa in »status quo ante«. ⁵⁴ Časopisni komentatorji, ki so rusko nasprotovanje »prevratu v Plovdivu« sprva obžalovali, so napovedovali, da si bo Rusija prizadevala zamenjati »nezanesljivega in častiželjnega Aleksandra« in na njegovo mesto postaviti človeka, ki ne bo »vodil pustolovske politike« in se bo oziral na »mišljenje edinega, pravega (bolgarskega) prijatelja«, tj. Rusije. Načrt za plovdivski »prevrat« naj bi, kot je 7. novembra 1885 zatrjeval nepodpisani pisec v *Slovenskem narodu*, »napisali v Londonu«, njegov cilj pa naj bi bil razdreti rusko-avstrijsko »prijateljstvo« in Rusiji preprečiti dostop do Carigrada. Rusi naj bi tako ne nasprotovali bolgarski združitvi, poskušali naj bi se le zavarovati, da ne bo »iz združene Bolgarije nastala kaka Rusom nasprotna država«. ⁵⁵ Podobnega mnenja je bil tudi nepodpisani pisec v *Slovanu*, ki je menil, da se »plovdivski prevrat (...) ni zgodil brez vse vednosti ruske diplomacije«, pri čemer pa Rusiji »ni moglo biti po volji«, da se je »knez Aleksander (...) boječ se za svoj knežji stol (...) udal angleškemu uplivu«. ⁵⁶ Časopisni komentatorji so bili opazno previdnejši pri ocenjevanju avstrijske politike in avstrijskega odnosa do združitve Bolgarije. V *Slovenskem narodu* so od vlade na Dunaju pričakovali umirjeno, glede na leta 1873 sklenjen »sporazum« treh cesarjev nevtralnno stališče do »dogodkov na Balkanu«. V *Slovencu* pa so opozarjali na članek ruskega časnika *Novoje vremja* in njegovo stališče, da se mora Avstrija odločiti, ali želi ohraniti prijateljstvo z Rusijo in skupaj z njo prispevati k reševanju »velikega jugoslovanskega vprašanja«. Pri tem so ugotavljali, da je na Balkanu za obe državi »dovolj prostora«, saj ima Rusija »oči obrnjene le na vzhodno stran« in se za zahodno ne zanima. ⁵⁷

Povsem drugačne in mnogo bolj kritične so bile časopisne ocene srbske politike in srbskih reakcij na »plovdivski prevrat«. Večina slovenskih časopisov

53 *Slovan*, št. 19, 1. 10. 1885, str. 291–292, Bolgarska – združena!

54 *Slovenski narod*, št. 255, 7. 11. 1885, Rusija in bolgarski knez; Luković, Slovenci i srpsko-bugarski rat, str. 232.

55 Prav tam.

56 *Slovan*, št. 22, 15. 11. 1885, str. 349, Dogodki na Bolgarskem.

57 *Slovenec*, št. 217, 24. 9. 1885, Politični pregled – Vnanje dežele.

je vse od začetka osemdesetih let kritično pisala o razmerah v Srbiji in o avtokratskem vladanju kralja Milana Obrenovića ter zavračala njegovo opiranje na Dunaj in Avstrijo, ki naj bi bilo v nasprotju z interesi »južnoslovanskih« narodov in njihovim bojem na narodno osvoboditev. Že v letih 1884/1885 so tako zaskrbljeno poročali tudi o zaostrovanju srbsko-bolgarskih odnosov in srbsko-bolgarskih sporih okoli Makedonije, po razglasitvi združitve Kneževine Bolgarije in Vzhodne Rumelije septembra 1885 pa so pisali o izjavah kralja Milana, da je bilo z združitvijo Bolgarije porušeno ravnotežje na Balkanu, in srbskih pripravah na vojno. Čeprav je imel del časopisnih komentatorjev sprva razumevanje za srbske težnje po iskanju nadomestila za »porušeno ravnotežje« v ozemeljski razširitvi Srbije v Staro Srbijo in Makedonijo, hkrati pa je zavračal v Sofiji objavljene načrte o mejah Velike Bolgarije, so slovenski časopisi obsojali agresivno srbsko politiko in pozivali Dunaj, naj vpliva na srbskega kralja, da odstopi od svojih zavojevalskih načrtov.⁵⁸ »Veliko neumnost bi Srbi storili, če bi iz osebne mržnje ali politične nevoščljivosti hteli Bolgare napasti,« je 16. oktobra 1885 ugotavljal katoliški *Slovenec*. »V Bolgariji nima ničesar Srbija iskati in ondi za-njo tudi prostora ni.« Avtor članka je bil prepričan, da bo Srbija, če se bo odločila za vojno proti Bolgariji, v Bolgariji poražena, srbsko-bolgarska vojna pa bo poslabšala tudi rusko-avstrijske odnose, saj »ruski car Bolgarov še ni zapustil in jih tudi ne bo.«⁵⁹ V *Slovanu* se je dva tedna pred srbsko napovedjo vojne Bolgariji s pesmijo *Jek iz Balkana* oglasil tudi pesnik Anton Aškerc in bolgarsko stran podprl z verzi: »Le šumi, Marica, glasno, Valovi poskakujte! Povsod gredoč novico to Veselo oznanujte: Svoj, prost če biti moj Bolgar, Razklan ne bode več nikdar!«⁶⁰

Za večino slovenskih časopisnih urednikov tako ni bilo dvoma, da je bil glavni krivec za srbsko-bolgarsko vojno srbski kralj Milan. V *Slovenskem narodu* so dva dni po začetku srbsko-bolgarskih spopadov trdili, da za »boj med sosedskima bratskima narodoma, ni pravega razloga in srbskega kralja primerjali s Cesarom Borgia, v katoliškem *Slovenecu* pa so poudarjali, da želi Milan, ki se mu zaradi njegove avstrofilske politike in »neprijaznosti« do Rusije »maje prestol«, posnemati Napoleona III., »misleč, da si bo z bojno slavo povrnil notranji mir«. Komentator v *Slovenskem narodu* je bil sicer mnenja, da je bil za vojno odgovoren tudi knez Battenberg, ki je, ne da bi se posvetoval z Rusi, »uprizoril plovdivski prevrat«. Nasprotno so v *Slovenecu* ugotavljali, da hoče srbski kralj, ki »že do sedaj ni imel posebnih simpatij med Slovani, med Srbi pa večinoma prav nobenih (...) Bolgarijo uničiti«, medtem ko Battenberg, čeprav »nemškega rodu«, bolje razume »svojo slavjansko nalogo« kakor srbski Milan, ki je slovanske

58 Luković, *Slovenci i srpsko bugarski rat*, str. 377.

59 *Slovenec*, št. 236, 16. 10. 1885, Politični pregled – Vnanje države – Srbija.

60 *Slovan*, št. 21, 1. 11. 1885, str. 323.

krvi.⁶¹ Podobni so bili tudi komentarji drugih slovenskih časopisov, nekoliko so izstopale le *Novice*, ki so sicer obžalovale »bratovski boj med Srbi in Bolgari«, vendar so v skladu z avstrijsko politiko zastopale stališče, da se je počutila Srbija po združitvi Bolgarije (upravičeno) ogroženo. Odgovornost za vojno so pripisale Veliki Britaniji in Franciji, ki naj bi »miroljubnim državam« preprečili, da bi z vztrajanjem pri sklepih berlinskega kongresa ohranile mir.⁶² *Slovenski narod* je v začetku decembra objavil tudi izviren Bezenškov dopis iz Plovdiva z naslovom Krvava slovanska nesloga, datiran s 14. novembrom, torej z dnem, ko so srbske čete prestopile bolgarsko mejo. Bezenšek, ki je v letih 1885/1886 za *Slovenski narod* napisal še več drugih člankov o bolgarskih razmerah, o združitvi Bolgarije, o srbsko-bolgarski vojni in o bolgarsko-ruskih odnosih, je srbsko-bolgarsko vojno označil za »bratomorno« in »egoistično«, pri tem pa odgovor na vprašanje, ali je zanjo odgovoren le »en brat« ali jo je »zakrivil tudi drugi«, prepuščal zgodovini.⁶³

Slovenski časopisi so bralce vse od začetka srbsko-bolgarskih sovražnosti obveščali o poteku vojnih dogodkov. Večina med njimi je z obžalovanjem poročala o nadmoči in naglem napredovanju srbske vojske v prvih dneh vojne, hkrati pa v upanju, da bodo Bolgari napadalce zaustavili in pregnali z bolgarskega ozemlja, simpatizirala z bolgarsko stranjo. Njihovi uredniki in komentatorji so tako vneseno poročali o bolgarski zmagi pri Slivnici, ki naj bi, kot so trdili v *Slovenskem narodu* in *Slovincu*, razkrila, da so Bolgari resda vojaško šibkejši in slabše opremljeni, vendar hkrati bolj odločni in »hrabri« kot Srbi.⁶⁴ Bitka pri Slivnici je bila v očeh časopisnih urednikov sploh pomembna prelomnica, saj so nadaljevanju vojskovanja posvetili precej manj pozornosti, čeprav so vesti o dogajanju na bojišču in bolgarskih zmagah objavljali vse do zaključnih bojev pri Pirotu. V *Slovenskem narodu* so po bolgarski prekoračitvi srbske meje in zavzetju Pirota kritično pisali o avstrijskem posredovanju v srbsko korist, v *Slovincu* pa knezu Battenbergu svetovali, naj ne posnema Prusov, ki so po francosko-pruski vojni Francoze preganjali do Pariza, saj se bolgarska vojska po oborožitvi in šolanosti vojakov ne more primerjati s prusko in srbsko.⁶⁵

Da Bolgari v Srbiji »nimajo kaj iskati«, so menili tudi v tržaškem liberalnem časniku *Edinost*, v vseh časopisih pa so z odobravanjem sprejeli vest o bolgarskem pristanku na prekinitev sovražnosti 28. novembra in prenehanju »prelivanja

61 *Slovenski narod*, št. 262, 16. 11. 1885, Srbsko-bolgarska vojna; *Slovenec*, št. 263, 17. 11. 1885, Politični pregled – Vnanje države; *Slovenec*, št. 264, 18. 11. 1885, Z balkanskega bojišča; Luković, Slovenci i srpsko-bugarski rat, str. 241–243.

62 *Novice*, št. 46, 18. 11. 1885, str. 372, Srbsko-bolgarska vojska.

63 *Slovenski narod*, št. 276, 2. 12. 1885, Krvava slovanska nesloga. Glej tudi: Bolhar, *Anton Bezenšek*, str. 237.

64 *Slovenski narod*, št. 265, 19. 11. 1885, Vojna; *Slovenski narod*, št. 267, 21. 11. 1885, Vojna; *Slovenec*, št. 265, 19. 11. 1885, Z balkanskega bojišča; Luković, Slovenci i srpsko-bugarski rat, str. 254.

65 Luković, Slovenci i srpsko-bugarski rat, str. 266.

bratske jugoslovanske krvi«, kot so to zapisali v *Slovincu*. Krivdo za počasno dogovarjanje o premirju in zavlačevanje mirovnih pogovorov so pripisovali Srbiji, ki so jo obsojali, da se pripravlja na novo vojno proti Bolgariji. Od velikih sil, zlasti od Avstro-Ogrske in Rusije, so pričakovali, da bodo nasprotnici s pritiski pripravile h kar se da nagli sklenitvi miru in decembra 1885 pozdravljali ustanovitev mednarodne komisije, ki naj bi pripravila vse potrebno za sklenitev premirja med obema državama. Februarja 1886 so poročali tudi o mirovnih pogajanjih v Bukarešti in glavnih točkah srbsko-bolgarskega mirovnega sporazuma, ki naj bi, kot je v *Slovenskem narodu* ocenjeval Anton Bezenšek, ne odpravljal napetosti, saj naj bi bil »prazen« in naj ne bi jasno opredeljeval zmagovalcev in poražencev. Po Bezenškovem mnenju je »Evropa« s tem, ko v Bukarešti ni nedvoumno označila krivca za vojno, enostransko »reševala Srbijo« in zamudila priložnost za vzpostavitev trajnejšega miru med sosedama. Potrebne »samozavesti« in »politične zrelosti« za »utrđitev prave, srečonosne vzajemnosti med narodoma« naj bi ne bilo tudi v Srbiji, čeprav naj bi bila takšna »vzajemnost« edina prava rešitev, saj »bolgarski in srbski narod potrebujeta drug drugega, če se mislita ohraniti in napredovati«. ⁶⁶

V *Slovenskem narodu* so kritično ocenjevali tudi 21. februarja sklenjen turško-bolgarski sporazum in 5. aprila 1886 v dvorcu Tophani pri Istanbulu sprejeti sklep, ki je določal, da bo sultan kneza Battenberga za dobo petih let imenoval za gubernatorja Vzhodne Rumelije. »Turško-bolgarski dogovor ne more zadovoljiti niti Bolgarov, niti bolgarskih prijateljev«, je v uvodniku *Slovenskega naroda* 19. februarja, dva dni pred sklenitvijo sporazuma, pisal Anton Bezenšek. »Rumelija je še zmirom ločena od kneževine bolgarske«, »dogovor« pa je sklenjen »med sultanom in knezom Aleksandrom« in »ne za kneze bolgarske«, saj »ako Aleksander gre, Turčija ni več vezana« nanj in »Bolgari so tam, kjer so bili«. »Kje je jamstvo, da bo sultan čez pet let o knezu Aleksandru (še) tako mislil, kakor danes misli?« se je spraševal Bezenšek in opozarjal, da sporazum prav tako ne rešuje problema Bolgarov v Makedoniji, ki jih še naprej »tlači turški jarem«. Po Bezenškovem prepričanju je bila edina prava »prijateljica« Bolgarov Rusija, ki je zavračala »bolgarsko-turško konvencijo« in nasprotovala njenemu določilu, »da bo sultan brez nadzorstva evropskih držav imenoval upravitelje Rumelije«. Rusofil Bezenšek je zato z obžalovanjem omenjal »prepad med Rusijo in Bolgarijo«, ki ga je povzročilo rusko nasprotovanje »plovdivskemu prevratu«, in še enkrat zatrdil, da ni Rusija nikoli nasprotovala bolgarski združitvi, temveč le knezu Battenbergu, ki naj bi hotel »iz Bolgarske« z britansko podporo »napraviti nasip proti Rusiji«. Vseeno naj bi bila po Bezenškovem mnenju za poslabšanje rusko-bolgarskih odnosov odgovorna tudi ruska diplomacija, ki ni dovolj odločno

⁶⁶ *Slovenski narod*, št. 51, 4. 3. 1886, »Mir« mej Srbi in Bolgari.

podprla »bolgarskih narodnih teženj« in preprečila srbsko-bolgarske vojne, s čimer je Bolgare potiskala v »roke kneza Aleksandra«. ⁶⁷

Bezenšek, ki je leta 1886 v *Slovenskem narodu* objavil serijo člankov o razmerah v kneževini Bolgariji in Vzhodni Rumeliji, je bil večkrat kritičen tudi do Bolgarov in jim je očital nehvaležnost, celo sovražstvo do Rusije, ki naj bi jih v letih 1877–1878 osvobodila. Rusko nasprotovanje turško-bolgarskemu sporazumu in sklepom konference ambasadorjev velikih sil v Carigradu je spravilo v očitno zadrego tudi rusofilske urednike *Slovenskega naroda*, ki so na eni strani pozdravljali združitev »severne in južne Bolgarije«, na drugi pa kratko in zadržano pisali o ruskem nezadovoljstvu s konferenčnimi sklepi in nezadovoljstvu »bolgarskega naroda z majhnimi pridobitvami«. Precej drugačno je bilo stališče katoliškega *Slovenca*, ki je poročal o podpori prebivalstva knezu Aleksandru in ugotavljal, da je odklonilni ruski odnos do Aleksandra in njegovega imenovanja za gubernatorja Vzhodne Rumelije napravil v Sofiji »jako nepovoljen vtis«. ⁶⁸

Osrednja slovenska časopisa, ki sta se dotlej že večkrat razhajala v komentarjih politike velikih sil in zlasti politike carske Rusije na Balkanu, sta se v ocenah ruske politike in političnih razmer v Bolgariji leta 1886 odkrito razšla. Medtem ko so v *Slovenskem narodu* in *Slovanu* še naprej zatrjevali, da je Rusija edini pravi zaveznik Slovanov, saj jih ne želi »potujčiti«, temveč »obvarovati, da se ne odtujijo svojemu plemenu«, ⁶⁹ so v *Slovincu* v članku z naslovom Zakaj smo protiruski konec novembra 1886 ugotavljali, da »ruska politika ni bila (...) in (nikdar ne bo) slovanska«, saj naj bi bil njen cilj ustanovitev »svetovne (ruske) države«, ki bo »podjarmila svet«. ⁷⁰ *Slovenec* je v tem smislu že poleti leta 1886 kritično pisal o ruskem odnosu do uniatoev, katoličanov in Poljakov, v omenjenem članku Zakaj smo protiruski konec novembra pa opozarjal zlasti na rusko politiko v Bolgariji. Ta naj bi jasno razkrivala, da je Rusija podprla bolgarsko osvoboditev le zato, ker je Bolgarijo »potrebovala kot poslednjo postajo na veliki cesti v Carigrad«. »Če bi Rusija Bolgare iz slovanske ljubezni oprostila (osvobodila), bi jim ne nagajala, kakor jim je«, je menil *Slovenčev* komentator in se vprašal: »Če ima Rusija Bolgare kot slovanska država res tako rada, zakaj pa se s tolikošnjo trdovratnostjo vpira sjedinjenju Bolgarije z Istočno Rumelijo?« Po mnenju *Slovenčevega* pisca se je Rusija v nasprotju z Avstrijo, ki je podprla zatirane Bolgare in »federativno politiko balkanskih Slovanov«, na Balkanu »hudo pregrešila«. *Slovenčevi* uredniki so navedli tudi izjavo češkega voditelja Františka Ladislava Riegerja, ki

67 *Slovenski narod*, št. 40, 19. 2. 1886, K dogodkom na Balkanu. Bezenšek svojih člankov v *Slovenskem narodu* tudi leta 1886 ni podpisoval. Da so bili navedeni članki njegovi, navajam po bibliografiji njegovih spisov, ki jo je objavil Alojzij Bolhar v: Bolhar, Anton Bezenšek, str. 237.

68 *Slovenec*, št. 79, 8. 4. 1886, Vnanje države – Knez Aleksander.

69 *Slovenski narod*, št. 233, 12. 10. 1886, Nekoliko o »samostojnosti« Bolgarije.

70 *Slovenec*, št. 272, 27. 11. 1886, Zakaj smo protiruski.

je ugotavljal, da »Rusija jako nespametno ravna z Bolgari« in mora paziti na to, da »si (na Balkanu) ne ustvari kake druge Poljske«. ⁷¹

Osrednja slovenska dnevnikarja sta se podobno razhajala v ocenah prevrata v Sofiji avgusta 1886, ko so Bolgari – kot je zapisal *Slovenski narod* – »čez noč odstavili svojega šest čevljev dolgega kneza« in »mu nakazali pot čez mejo«. V *Slovenskem narodu* so vest o Battenbergovem odhodu in njegovem odstopu navdušeno pozdravili in trdili, da mora njegova odpoved prestolu »vsacega pravega Slovana navdajati s čistim veseljem«, saj naj bi bil Aleksander »zaradi svoje črne nevhvaležnosti proti Rusiji« edina ovira, da Bolgarija »doslej ni bila v pravem slovanskem tiru«, po njegovem odhodu pa bo Rusija v Bolgariji spet lahko obnovila »dolgo pogrešani« politični vpliv. ⁷² V *Slovincu* so bili povsem drugačnega mnenja. Odgovornost za prevrat so pripisali Rusom, ki naj bi bili s knezom Aleksandrom nezadovoljni, ker se je bolj »naslanjal na Angleže« kakor nanje in »hotel biti samostojen vladar«. Rusija naj bi pač želela imeti »na vzhodu balkanskega polotoka prosto roko«, zato se ji je knez Aleksander zameril takoj, ko je bil »imenovan za kneza bolgarskega« in je pokazal, da hoče samostojno voditi zunanjo politiko. ⁷³ V *Slovenskem narodu* in *Slovanu* so takšnim ocenam odločno ugovarjali in zatrjevali, da »Rusija niti od daleč ne misli, da bi Bolgariji odvzela državno samostalnost, temveč hoče le, da bi »si (ta) vladala v slovanskem smislu«, Rusija pa bi kot »osvoboditeljica in predstaviteljica slovanstva« v njej ohranila vpliv, »do katerega ima vso pravico«. Nasprotno pa bi se morala Bolgarija po predstavah »angleške diplomacije (...) popolnoma odreči Rusije, Slovanstva« in »postati južna Poljska, katera bi bila vedno voljno in pripravno orodje v rokah slovanskih sovražnikov«. ⁷⁴

Razhajanja med *Slovenskim narodom* in *Slovincem* so se še zaostriła ob poročilih o odporu bolgarskega sobranja in regentov proti ruskim pritiskom. V *Slovenskem narodu* so jeseni leta 1886 poročali, da se v Bolgariji ni »dosti spremenilo, odkar je odšel knez Aleksander«, saj naj bi tako kot za časa njegove vlade tudi po njegovem odhodu vladali nasprotniki Rusije. Kakšno je razpoloženje med »bolgarsko inteligenco«, naj bi se nazorno pokazalo ob začetku zasedanja sobranja, ko so iz dvorane odstranili podobi ruskih carjev Aleksandra II. in Aleksandra III. ⁷⁵ Toda v isti sapi je bilo mogoče na straneh slovenskega liberalnega dnevnika prebrati tudi vesti in komentarje, ki so trdili, da so »vsi pošteni in odlični Bolgari (...) za Rusijo«, medtem ko med njenimi maloštevilnimi nasprotniki prevladujejo ljudje, ki jih »vodijo osebne koristi in ne

71 Prav tam. Gl. tudi : Kermavner, *Slovenska politika v letih 1879 do 1895*, str. 377–387.

72 *Slovenski narod*, št. 191, 23. 8. 1886, Prevrat na Bolgarskem.

73 *Slovenec*, št. 195, 27. 8. 1886, Kaj pa sedaj?; *Slovenec*, št. 196, 28. 8. 1886, Rusija, Carigrad, Solun.

74 *Slovan*, št. 21, 1. 11. 1886, str. 335, Neodvisnost Bolgarske.

75 *Slovenski narod*, št. 210, 15. 9. 1886, Vnanje države.

poznajo domoljubja«. ⁷⁶ Vesti, ki so prihajale iz Sofije, naj bi bile sicer nezanesljive in protislovne, saj naj bi bile pisane tako, kot je »ugajalo regentom«. *Slovenski narod* je bil do regentov zelo kritičen in jim je očital neodgovorno, avtoritarno, celo pustolovsko politiko. Takšnemu mnenju se je v več obsežnejših člankih pridružil tudi Bezenšek, ki je konec novembra 1886 v uvodniku z naslovom *Iz Bolgarije* zapisal, da je »položaj mlade bolgarske države najkritičnejši in najžalostnejši« od njenega nastanka in »ni upanja za srečen izid iz labirinta, v katerega so zablodili nezreli bolgarski državniki à la Stambolov in drugi«. ⁷⁷ Po Bezenšku je bil prvi med regenti po odstavitvi kneza Aleksandra Stefan Stambolov ⁷⁸ demagog brez posebnega političnega prepričanja, ki se je »vedno držal onih, ki so bili na vrhu, Rusom pa je bil vedno sovražen«. ⁷⁹

V nasprotju s *Slovenskim narodom* so v *Slovenecu* po odhodu kneza Aleksandra v poročilih o razmerah v Bolgariji posvečali razmeroma malo pozornosti regentom, zato pa tem več ruski politiki. Po pisanju *Slovenca* je Aleksander padel, ker se je s svojim zavzemanjem za združitev Bolgarije zameril Rusom, Rusija pa si je po njegovem odstopu poskušala Bolgarijo podrediti. ⁸⁰ Ruski zastopnik general Kaulbars, ki je prišel v Bolgarijo septembra, naj bi bil tako diplomat »le po imenu«, v resnici pa »izredni ruski komisar ali še boljše diktator«, saj naj bi ne bila Rusija z regenti »prav nič zadovoljna«. ⁸¹ Tudi v *Slovenecu* so sicer objavljali vesti, ki so kritično opozarjale na avtoritarno postopanje »nove bolgarske vlade« in regentov ter ugotavljale, da bi Bolgari »bolj pametno ravnali«, če bi prenehali širiti »ogenj strankarskega sovraštva« in se ne bi več »pečali s preteklostjo«, temveč »raje mislili na prihodnost«. Toda Rusija bi morala Bolgare, če jim »res dobro hoče, (...) prepustiti lastnemu razvoju, kateri je že jel krepke kali poganjati«. ⁸² Pri tem naj bi bila ruska politika odvisna tudi od ravnanja bolgarske vlade, ki bi se morala poskušati z Rusi sporazumeti, obenem pa odločno braniti bolgarsko samostojnost, saj Bolgarom hrepenenja po samostojnosti »ne more nihče zameriti«. ⁸³

Osrednja slovenska časnika se v ocenah ruske politike na Balkanu in razmer v Bolgariji nista opazneje zblížala niti naslednje leto, ko je bolgarsko sobranje izvolilo Ferdinanda »Koburškega« (kot so ga imenovali v slovenščini) za novega bolgarskega kneza. V *Slovenskem narodu* so se čudili navdušenju, ki naj bi ob izvolitvi kneza Ferdinanda zavladalo v sobranju, saj naj bi njegovi poslanci poznali princa, ki ni bil »njihove krvi« in ni znal »jezika naroda«, le po fotografiji,

76 *Slovenski narod*, št. 242, 22. 10. 1886, K položaju na Bolgarskem.

77 *Slovenski narod*, št. 271, 26. 11. 1886, Iz Bolgarije.

78 V *Slovenskem narodu* so njegovo ime dosledno pisali Stambulov, v *Slovenecu* pa Stambolov.

79 *Slovenski narod*, št. 195, 27. 8. 1886, Bolgarska in Vzhodna Rumelija.

80 *Slovenec*, št. 212, 17. 9. 1886, Vnanje države.

81 *Slovenec*, št. 221, 28. 9. 1886, Vnanje države; *Slovenec*, št. 217, 23. 9. 1886, Vnanje države.

82 *Slovenec*, št. 219, 25. 9. 1886, Vnanje države.

83 *Slovenec*, št. 210, 15. 9. 1886, Vnanje države; *Slovenec*, št. 272, 27. 11. 1886, Zakaj smo protiruski.

o njegovih državniških sposobnostih pa naj bi ne imeli »niti najmanjšega dokaza«. Izvolitev »Koburžana« naj bi podpirale »nekatero velesile«, predvsem Velika Britanija, ki naj bi imela odločilno vlogo pri »vseh novejših dogodkih na Bolgarskem«, nasprotovala pa naj bi jim Rusija, ki naj bi tudi drugače ne priznavala sobranja. Sicer pa naj bi Ferdinandova izvolitev ne imela resnejših mednarodnih posledic. Bolgari naj bi imeli svojega kneza, »če ne drugače, na papirju«, pri čemer bi morali za to, da bi se negotovi položaj v Bolgariji zares umiril, izboljšati predvsem odnose z Rusi.⁸⁴ V nasprotju s *Slovenskim narodom* so bili v *Slovincu* Ferdinandovi izvolitvi naklonjeni in so celo poročali, da ji je osebno naklonjen tudi ruski car, strinjali pa so se, da ji bo Rusija, ki je zavračala izvoljeno sobranje kot nezakonito in ni priznavala regentstva, nasprotovala. V tej luči naj bi bila izvolitev Ferdinanda Sachsen-Coburg-Gothe za bolgarskega kneza politično dejanje kratkega dometa, s katerim so »hoteli regenti končati svoje politično življenje«. Po umestitvi novega kneza bi morali zato res odstopiti, saj bodo drugače z »vsakim korakom« podaljšali muke »nesrečnega (bolgarskega) naroda«.⁸⁵

Slovenski narod in *Slovenec* sta o političnih razmerah v Bolgariji večinoma v krajših sestavkih, objavljenih v rubrikah »Zunanje države« in »Politični pregled«, poročala tudi v naslednjih letih, toda njuno zanimanje za bolgarske dogodke se je opazno zmanjšalo. Do politike bolgarske vlade pod vodstvom Stambolova, ki naj bi bila nasilna in med Bolgari osovražena, sta bila oba lista neprikrito kritična, zato demisija Stambolova maja 1894 za njune urednike ni bila posebno presenečenje. Časopisa sta bralce obvestila, da je povzročil odstop Stambolova med Bolgari veliko vznemirjenje, vendar tudi odkrito zadovoljstvo, pri čemer je nemire zatrla vojska. V *Slovenskem narodu* so omenjali, da je imel Stambolov tudi velike zasluge, kar pa naj bi ne moglo prikriti dejstva, da je vladal avtoritarno in »kršil zakone«, medtem ko so se v *Slovincu* spraševali, ali ga ni morda »žrtvoval« knez Ferdinand, da bi si pridobil rusko zaupanje in priznanje. Takšna pričakovanja pa naj bi bila, kot so menili v *Slovincu*, povsem neutemeljena, saj naj bi želela »Rusija spraviti na (bolgarski) prestol nekoga, ki bi bil povsem odvisen od nje«, in doseči, da »bi se Bolgarija ne vladala več iz Sredca, temveč iz Peterburga«.⁸⁶ Pri tem sta se oba lista strinjala, da bo imela nova vlada, če bo želela v Bolgariji napraviti red, zelo težko nalogo.

Slovenski narod je naslednje leto po atentatu na Stambolova posvetil Stambolovu uvodnik, v katerem je njegovo politiko označil za »grozovito«. Vladanje Stambolova naj bi bilo na eni strani, kot je pisal nepodpisani pisec, v bolgarsko

84 *Slovenski narod*, št. 152, 8. 7. 1887, Koburžan – knez bolgarski.

85 *Slovenec*, št. 53, 9. 7. 1887, Bolgarski upor.

86 *Slovenec*, št. 125, 4. 6. 1894, Politični pregled.

zgodovino »zapisano s krvjo (njenih) najboljših mož«, saj je dal Stambolov številne bolgarske rodoljube postreliti in zapreti, na drugi pa je storil vse, da bi »Bolgare odtujil Rusiji«. V času vlade Stambolova naj bi v Bolgariji ne bilo »volilne svobode« in »neodvisnosti sodnikov«, potrpežljivost, s katero je »narod« prenašal »zlodejstva« vlade in njenega predsednika, pa naj bi bilo mogoče razložiti le s »stoletnim turškim gospostvom«. Vseeno je bil tudi avtor *Narodovega*, 17. julija 1895 objavljenega uvodnika mnenja, da Stambolovu ni bilo »mogoče odrekati« številnih zaslug in »bistrega uma«, zlasti pa ne bolgarskega patriotizma, ki naj bi ga med drugim kazale njegove v mladosti objavljene pesmi. Sam naj bi tudi ne bil edini odgovoren za svojo politiko, saj naj bi nanj vplivala »tuja diplomacija«, ki je poskušala »razdvojiti Ruse in Bolgare«. Atentat na Stambolova naj bi bil v tej luči »tragičen, obžalovanja in obsojanja vreden dogodek« brez posebnega političnega ozadja, saj naj bi bil Stambolov že nekaj časa politično mrtev in ga ni bilo potrebno na ta način »odstranjevati«. ⁸⁷ V *Slovencu* so bili ob atentatu na Stambolova mnogo bolj redkobesedni in so o njem le kratko poročali.

III

V devetdesetih letih 19. stoletja, ko so se pod vplivom zaostrenih nacionalnih odnosov v Habsburški monarhiji in vse bolj agresivnega nemškega nacionalizma slovenske politične stranke začele še živahneje kot dotlej ozirati k južnim Slovanom, se je zanimanje za dogodke na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini, Srbiji, Bolgariji, Makedoniji, Črni gori in drugod na Balkanu (v Romuniji, Grčiji in Otomanskem cesarstvu) še povečalo, časopisi pa so o političnih, gospodarskih in kulturnih razmerah v teh deželah razmeroma redno poročali in jih občasno tudi obširneje komentirali. Prevladujoče mnenje je bilo, da se mora Otomansko cesarstvo umakniti z Balkana, Habsburška monarhija pa južne Slovane in Grke podpreti v boju za osvoboditev izpod otomanskega gospostva.

V prvih letih 20. stoletja so bile v ospredju pozornosti obeh osrednjih slovenskih časnikov predvsem razmere na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini in Kraljevini Srbiji, že od leta 1901 pa sta vse več pozornosti posvečala tudi razmeram v Makedoniji. »Že nekaj časa se opazuje, da zadobivajo razmere na Balkanu čedalje kritičnejši značaj, zlasti vsled agitacije za oslobojenje Makedonije iz turškega jarma in nje združenje z Bolgarsko,« je v uvodniku pod naslovom Macedonski oblak konec februarja 1901 opozarjal *Slovenski narod*, ki je zvest svoji rusofilski usmeritvi omenil, da je Rusija skupaj s Francijo in Nemčijo v Sofiji zahtevala, naj bolgarska vlada makedonske protiotomanske odbore

⁸⁷ *Slovenski narod*, št. 162, 17. 7. 1895, Stambulov.

zatre. Ti naj bi namreč po pisanju ruskega časopisja »stali pod neposrednim vodstvom bolgarskega kneza Ferdinanda«, razmere v Bolgariji pa naj bi bile tudi po poročanju bolgarskega časopisja podobne kot leta 1883, »le da je takrat šlo za združenje Rumelije z Bolgarsko, zdaj pa gre za pridobitev Makedonije«. Po mnenju pisca članka je bil položaj kritičen, saj bi se »iz madeconskega oblaka lahko vsula toča« s posledicami, ki »slovanskim narodom ne bi bile v korist«. ⁸⁸ Da je položaj v Makedoniji zelo negotov, je v začetku poletja istega leta ugotavljal tudi *Slovenec*, ki je kritično zavračal odnos »Romunov, Turkov, Grkov, Madžarov, Albancev« ter velikih sil do Bolgarov in trdil, da je Rusija »prisilila Bolgarijo in bolgarski odbor, da opusti (...) delovanje v Makedoniji«. S tem so Turki dobili »proste roke in začeli zatirati Bolgare v Makedoniji, kakor so delali v letih 1875 in 1876 po Bolgariji«. Zaradi Makedonije bi se, kot je pisal komentator v *Slovincu*, morali Srbi in Bolgari nujno prenehati prepirati, saj naj bi to koristilo le Grkom, ki pa jim ne smejo »balkanski Slovani« nikdar prepustiti Makedonije. »Srbiji in Bolgariji je Egejsko morje neopohodno potrebno« in »glavna naloga obeh držav mora biti, da razširita svoje meje do tega morja«, je v uvodniku z naslovom *Spletke proti balkanskim Slovanom* 8. julija 1901 poudarjal *Slovenčev* komentator. ⁸⁹

Če so v *Slovenskem narodu* o razmerah v Makedoniji v začetku leta 1901 še poročali kot o grozečem Macedonskem oblaku, so v *Slovincu* v drugi polovici leta 1902 že pisali o »makedonskem vulkanu«. Opozarjali so, da se »utegne požar iz Makedonije« razširiti na sosednje države Bolgarijo, Srbijo in Črno goro, saj »imajo vse oči uprte« v Makedonijo. Jeseni leta 1902 so sicer že tudi omenjali, da so uporniki v Makedoniji neenotni, saj naj bi del med njimi ne težil k njeni priključitvi Bolgariji, temveč k »avtonomiji« in celo samostojni državi, toda hkrati so ugotavljali, da se »usoda Makedonije« ne bo odločala na Dunaju, v Petrogradu ali Istanbulu, temveč v Sofiji. V Bolgariji naj bi živelo na »stotisoče Macedoncev, ki so bili »naravni agitatorji« za stvar svoje domovine«, »ideja osvobojenja Makedonije« pa naj bi bolgarskemu prebivalstvu prešla v »meso in kri«. Sicer pa naj bi se »Bolgarija polastila vodstva na Balkanu«, medtem ko je Srbija zaradi »nespretne zunanje politike in žalostnih notranjih razmer« izgubila vlogo »slovanskega Piemonta«. ⁹⁰ O tem, da se je vpliv Bolgarije na Balkanu opazno povečal, so se strinjali tudi v *Slovenskem narodu*, kjer so avstrijski diplomaciji očitali, da jo je »mala Bolgarija« na Balkanu »nadkrilila«, bralcem pa sporočali: »Narod, ki čaka v Makedoniji in Stari Srbiji osvobojenja (...), nam je soroden po krvi, po jeziku in krščanski veri (...). Mi smo skrajna veja velikega jugoslovanskega naroda, čigar dom se razteza od Istanbula do Triglava.« ⁹¹

88 *Slovenski narod*, št. 43, 21. 2. 1901, Macedonski oblak.

89 *Slovenec*, št. 153, 8. 7. 1901, Spletke proti balkanskim Slovanom.

90 *Slovenec*, št. 214, 18. 9. 1902, Balkan; *Slovenec*, št. 237, 15. 10. 1902, Žerjavica v Makedoniji.

91 Cit. po: Demšič, *Kulturno-civilizacijska podoba Balkana*, str. 86.

Vstaja, ki se je v Makedoniji, kot je pisal *Slovenski narod*, začela na dan sv. Elija, 2. avgusta 1903, tako za slovenske časopise ni bila presenečenje. Osrednja slovenska dnevnikarja sta bralce od začetka leta obveščala o zaostrovanju razmer na Balkanu in »krvavih bojih v nesrečni Makedoniji, kamor gledajo evropske države, ne da bi ji pomagale«, po začetku vstaje avgusta pa svarila pred razširitvijo požara na Srbijo in Bolgarijo, kjer naj bi tudi »nevarno vrelo«. Nekateri najbolj vzneseni slovanofili so celo menili, da je »propad turškega gospostva« pred vrati, zaradi česar mora Makedonija postati »svobodna dežela« in nujno priti v »jugoslovanske roke«, saj naj bi bili, če se to ne bi zgodilo, »izgubljeni tudi Slovenci«. ⁹² Čeprav je med slovenskimi izobraženci in političnimi voditelji prevladovalo mnenje, da bi si morali Srbija in Bolgarija Makedonijo sporazumno razdeliti, so v slovenskih časopisih po odstranitvi Obrenovičev s srbskega prestola in politični krizi v Srbiji ključno vlogo v iskanju rešitve za makedonsko vprašanje pripisovali Bolgariji in kritizirali evropske velesile zaradi njihovega podcenjujočega odnosa do nje. Zanimanje za razmere v Makedoniji in Bolgariji se je jeseni leta 1903 še povečalo pod vplivom delovanja slovanofilke Terezije Jenko, ki je oktobra obiskala Sofijo in po povratku iz Bolgarije pred polno dvorano v Mestnem domu v Ljubljani poročala o »turškem nasilju« nad makedonskimi Slovani. Jenkova se je v Sofiji, kot je pisal *Slovenski narod*, sestala z »najuglednejšimi predstavniki slovanske misli na Bolgarskem«, med drugim z »bivšim bolgarskim ministrskim predsednikom dr. (Stojanom) Danevom«, in obljubila, da bo doma spodbudila zanimanje za »trpeče brate v Makedoniji«. Poslušalcem je prebrala pismo »makedonskega poročnika« Vladimirja Kanazirova, kateremu je nato tudi poslala zbrani denar za makedonske begunce. ⁹³ V Ljubljani so na pobudo župana Ivana Hribarja v začetku decembra 1903 ustanovili odbor, ki se je zavzel za zbiranje pomoči makedonskim beguncem, pesnik Anton Aškerc pa je pod vplivom vesti iz Makedonije prepesnil pesem Simona Gregorčiča Hajdukova oporoka iz leta 1870, posvečeno bolgarskim protiturškim upornikom, in jo objavil v reviji *Ljubljanski zvon* pod naslovom *Macedonski vstaš*. ⁹⁴

Slovenski časopisi so se večinoma izogibali vprašanju o narodni in jezikovni pripadnosti makedonskih Slovanov, ki so jih kratko označevali kar kot makedonske Slované ali pa zelo splošno omenjali, da je etnična sestava Makedonije zelo pestra, vendar je Slovanov največ, pri čemer med njimi prevladujejo Srbi in Bolgari. Mladi slovenski etnograf in zgodovinar Niko Zupanič, ki je leta 1903 na Dunaju pod psevdonomom K. Gersin objavil 48 strani obsegajočo publikacijo z naslovom *Macedonien und das türkische Problem*, je o v Makedoniji živečih

92 Zupanič, *Macedonija*, str. 244.

93 *Slovenski narod*, št. 277, 30. 11. 1903, Predavanje gospe Terezine dr. Jenkove. Glej tudi: Andonovski, Nekaj prispevkov k odmevu makedonske Ilidenske vstaje med Slovenci.

94 Aškerc, *Macedonski vstaš*, str. 1–2.

Slovanih, Turkih, Grkih, Albancih, Vlahih, Špancih itd. navajal tudi številčne podatke, toda v odgovoru na vprašanje, »h kateri veji slovanskega debela spadajo macedonski Slovani«, precej nejasno razpravljaj o južnoslovanskih jezikih, njihovih razlikah in njihovi jezikovni sorodnosti.⁹⁵ V *Slovenskem narodu* so njegovo delitev slovanskih jezikov in narečij tako zavrnil kot »prenagljeno« in »preveč samovoljno«. Pisec prikaza Zupaničeve publikacije je sicer menil, da lahko v Makedoniji sčasoma pride do narodnega poenotenja slovanskega prebivalstva, vendar v isti sapi ugotavljal, da bi bilo »gordijski vozal prepira med Srbi in Bolgari« najbolje presekati z njeno razdelitvijo med obe državi »po razvodju med Vardarjem in Strumo«.⁹⁶

Za takšno rešitev se je zavzemal tudi Zupanič, ki je bil prepričan, da bi bila srbsko-bolgarska razmejitev po razvodju med Vardarjem in Strumo »jezikovno utemeljena«, in menil, da bi bilo makedonske Slované mogoče vzgojiti v »najboljše Srbe in Bolgare«.⁹⁷ Takšna rešitev pa se ni zdela najbolj prepričljiva literarnemu zgodovinarju Franu Ilešiču, ki je leta 1906 v *Ljubljanskem zvonu* poročal o knjigi srbskega geografa Jovana Cvijića *Promatranja o etnografiji makedonskih Slované*. V prikazu knjige je povzel Cvijićevo ugotovitev, da je »macedonsko vprašanje eno najtežjih in najbolj zapletenih«, saj »narodna masa makedonskih Slované nima določene nacionarne zavesti, ni imela samostalne zgodovinske prošlosti«, »nima svojega knjižnega jezika« in nima »zanesljivih etnografskih znakov, na katerih osnovi bi se narodne slovanske mase označile kot srbske ali bolgarske«. Cvijić naj bi trdil, da so vsa »današnja vladajoča mnenja o etnografiji makedonskih Slované osnovana na pomotah, zlasti na krivi misli, kako je ime ‚Bugarin‘, kakor se praviloma nazivljejo macedonski Slovani, etnografsko ime.« Njegovo stališče naj bi bilo, da »macedonski Slovani v svoji masi nimajo nikakega narodnega čuta, ne bolgarskega ne srbskega, pač pa imajo predispozicije, da sprejmo bolgarski ali srbski narodni čut« in »da se brzo izpremene v Bolgare ali Srbe«. Toda Ilešič je dvomil, da lahko takšna »znanstvena konstelacija (...) služi za osnovo politične rešitve macedonskega vprašanja«, in z obžalovanjem ugotavljal, da bo to, če se bo uresničilo, zopet tako: »[M]asa ne bo dala pravca politiki, marveč politika masi«.⁹⁸

Osrednja slovenska dnevnikarica sta o razmerah v Makedoniji in spreminjajočih se srbsko-bolgarskih odnosih pozorno pisala tudi v naslednjih letih, vse do balkanskih vojn in prve svetovne vojne. Čeprav sta bila do srbske in bolgarske politike v Makedoniji občasno tudi kritična in je bilo v *Slovincu* še leta 1905 mogoče prebrati članek, ki je poročal, da se Srbija, Bolgarija in Grčija ne bojujejo

95 K. Gersin (N. Zupanič), *Macedonien und das türkische Problem*, Wien: Kratz & Helf. Com 1903.

96 *Slovenski narod*, št. 92, 24. 4. 1903, Makedonija in turški problem.

97 Zupanič, Makedonija (Etnografska skica), str. 87–88.

98 *Ljubljanski zvon*, 1906, št. 8, str. 510–511, Književne novosti – Cvijić J. dr.

za »osvobojenje Makedonije«, temveč le za svoje interese,⁹⁹ sta zvečine oba zastopala stališče, da »imata do Makedonije pravice edino Srbija in Bolgarija«. Zato sta optimistično, četudi sprva previdno in zadržano, pozdravljala leta 1905 sklenjeni sporazum o bolgarsko-srbski carinski zvezi in ostro obsojala avstrijske pritiske na Srbijo, naj se sporazumu odpove. »Ta carinska zveza je velike politične važnosti, ker je prvi korak k političnemu edinstvu obeh držav«, je 4. januarja 1906 trdil *Slovenski narod* in ugotavljal, da sta Srbija in Bolgarija s sporazumom storili nekaj resnično pomembnega, kar naj bi med drugim kazal prav ogorčen odziv avstrijskega vrha.¹⁰⁰ Toda medtem ko so v *Slovenskem narodu* v začetku leta 1906 še napovedovali, da se zaradi srbsko-bolgarske carinske zveze na Balkanu »dani« in se razmere tudi v Makedoniji umirjajo, so proti koncu istega leta bralcem že bolj stvarno sporočali, da so se srbsko-bolgarski odnosi spet precej ohladili. Po sklenitvi sporazuma o carinski zvezi naj bi, kot je pisal *Narodov* dopisnik iz Beograda, »začela vsa neodvisna bolgarska javnost živo zagovarjati idejo zблиžanja med Bolgarijo in Srbijo«, a uradna Bolgarija naj bi ostala »hladna in rezervirana«, saj naj bi njeno zunanjo politiko vodil knez Ferdinand, »Nemec po rodu«, ki naj bi še »vedno upal«, da bo nekoč »sedel na prestolu« Velike Bolgarije, ki bo obsegala tudi (vso) Makedonijo.¹⁰¹

Po padcu Obrenovičev in ustoličenju Petra Karađorđevića na srbskem prestolu se je odnos vodilnih slovenskih časopisov do Bolgarije in Srbije tudi sicer opazno spremenil: simpatije za Srbijo so se zlasti v liberalnem časopisju povečale, za Bolgarijo pa ohladile. V *Slovenskem narodu* so bili mnenja, da se je z zamenjavo dinastije na srbskem prestolu začela »nova doba v razvoju Srbije in celega slovanskega juga«, saj v Srbiji ni »zavladal le duh svobode in poštenja«, temveč je prevladala tudi nova, jugoslovanska usmeritev v zunanji politiki. Za to naj bi se posebej zavzemal srbski ministrski predsednik Nikola Pašić, ki naj bi imel največ zaslug tudi za srbsko-bolgarsko zблиžanje in sklenitev srbsko bolgarske-carinske zveze. *Slovenski narod* je odločno obsojal avstrijske pritiske na Srbijo in carinsko vojno Dunaja proti njej in odgovornost za ponavljajoče se zaostritve med Srbijo in Bolgarijo zaradi Makedonije in Stare Srbije večinoma pripisoval bolgarskim politikom in bolgarski vladi, ki naj bi podpirala bolgarsko »šovinistično časopisje in kroge«. Hkrati je Srbijo svaril pred politično in strankarsko razcepljenostjo, ki naj bi bila značilna za Bolgarijo, kjer naj bi se stranke »imenovalle kar po imenih svojih vodij: Stambulovisti, Tončevisti, Cankovisti«,¹⁰² o režimu kneza Ferdinanda pa je pisal, da je avtoritaren in nepripravljen sprejeti »jugoslovansko idejo«. Dopisnik *Slovenskega naroda* iz Beograda je v začetku leta 1907 bolgarske politike

99 *Slovenec*, št. 107, 10. 5. 1905, Makedonsko vprašanje.

100 *Slovenski narod*, št. 3, 4. 1. 1906, Srbsko-bolgarska carinska zveza.

101 *Slovenski narod*, št. 260, 13. 11. 1906, Srbija in Bolgarska.

102 *Slovenski narod*, št. 143, 24. 6. 1905, Belgrajska pisma.

obtožil, da želijo Makedonijo samo zase in zastrujejo odnose s Srbijo zaradi politike »liberalnih evropskih velesil«, ki »priznavajo tudi Srbe v Makedoniji« in težijo k razdelitvi Makedonije po »načelu narodnosti«, bralce pa miril, da do vojnega spopada med državama ne bo prišlo, saj naj bi imeli »srbski in bolgarski državniki (...) toliko zdrave pameti, da diferenc ne bodo odstranjevali s puškami in bajoneti«. ¹⁰³ Prikrita kritična ost na račun bolgarskih političnih razmer je bila prisotna tudi v uvodniku, ki ga je *Slovenski narod* decembra istega leta posvetil v Sofiji ubitemu »makedonskemu revolucionarju« Borisu Sarafovu. »Na vročih makedonskih tleh, kjer je stikalo za njim stotine turških orožnikov in vojakov, zanj ni bilo nevarnosti, na varnih bolgarskih tleh pa ga je zatekla usoda, ki mu je bila namenjena v ožji makedonski domovini«, je ugotavljal nepodpisani uvodničar. ¹⁰⁴

V *Slovenskem narodu* so bili tako tudi ob vesti, da se je bolgarski knez Ferdinand v prelomnih dogodkih polnem letu 1908 proglasil »za neodvisnega bolgarskega kralja«, precej zadržani. Novica po pisanju *Slovenskega naroda* res ni bila popolno presenečenje, saj naj bi bolgarski voditelji razglasitev neodvisnosti napovedovali že dalj časa, toda jeseni leta 1908, ko se je to zgodilo, »naj bi bil splošni položaj na Balkanu za takšno akcijo najbolj neugoden«. Sicer pa naj bi vse kazalo, da je bila »razglasitev Bolgarije za neodvisno kraljevino« dogovorjena med avstro-ogrsko in bolgarsko vlado. Knez Ferdinand se je za ta korak odločil neposredno po vrnitvi iz Budimpešte, kjer se je srečal z avstrijskim cesarjem Francem Jožefom, Franc Jožef pa je podpisnike berlinske pogodbe iz leta 1878 prav tedaj obvestil, da namerava Habsburška monarhija anektirati Bosno in Hercegovino. »Obe državi, Bolgarija in Avstro-Ogrska, sta s tem kršili berlinsko pogodbo«, je trdil anonimni uvodničar v *Slovenskem narodu*. ¹⁰⁵ Da se bodo razmere na Balkanu po razglasitvi neodvisne bolgarske kraljevine še zaostrele, so se strinjali tudi v *Slovincu*, kjer so »novemu slovanskemu carstvu« prav tako posvetili obširen uvodnik. Toda to, da mora »Bolgarija prej ali slej postati tudi formalno neodvisna«, »Rumelija pa se mora popolnoma anektirati«, naj bi bilo že dolgo jasno. Knez Ferdinand naj bi s svojo odločitvijo le presekal »gordijski vozec«, pri čemer naj bi bolgarske neodvisnosti in »aneksije Rumelije« ne razglasil proti »volji velesil«. »Mogoče, da Anglije nima za seboj, da bi druge (velesile) za ta korak izvedele šele, ko se je izvršil, tega pač nihče ne bo verjel«, je bil prepričan *Slovenčev* komentator in dodal: »Z veseljem pozdravljamo oboje: (napovedano) aneksijo Bosne in proglasitev bolgarskega carstva: habsburškega orla nad Bosno in novo slovansko vladavino na Balkanu«. ¹⁰⁶

¹⁰³ *Slovenski narod*, št. 5, 7. 1. 1907, Balkanska pisma.

¹⁰⁴ *Slovenski narod*, št. 289, 13. 12. 1907, Boris Sarafov.

¹⁰⁵ *Slovenski narod*, št. 233, 8. 10. 1908, Preobrat v balkanskem vprašanju.

¹⁰⁶ *Slovenec*, št. 229, 6. 10. 1908, Novo slovansko carstvo.

Slovenčev komentar je bil v skladu s politično usmeritvijo Slovenske ljudske stranke, ki je podobno kot liberalni prvaki pozdravljala avstro-ogrsko aneksijo Bosne in Hercegovine v upanju, da bo ta s povečanjem števila južnih Slovanov v Habsburški monarhiji pospešila njihovo združitev v avtonomno državno enoto v njenem okviru. Čeprav so posamezniki v letih pred prvo svetovno vojno že omenjali možnost razpada monarhije, si velika večina politikov, izobraženstva in prebivalstva ni želela in predstavljala njenega skorajšnjega konca. Slovenski katoliški in liberalni voditelji so se zavzemali za odpravo dualizma in trialistično oziroma federalistično preureditev Avstro-Ogrske z ustanovitvijo posebne jugoslovanske državne enote v njej, državni vrh pa še naprej pozivali, naj podpre osvobodilni boj južnih Slovanov proti otomanskim oblastem in na ta način okrepi položaj dvojne monarhije na Balkanu. Toda v isti sapi je avstro-ogrška aneksija Bosne in Hercegovine, zaradi katere so se odnosi Avstro-Ogrske s Srbijo skrajno zaostri, privržence obeh slovenskih meščanskih strank neprikrito razdelila. *Slovenski narod* je vse do umiritve razmer spomladi leta 1909 ostro zavračal enostransko avstrijsko odločitev o aneksiji Bosne in Hercegovine, opozarjal na »upravičeno ogorčenje v Srbiji« zaradi nje in avstrijsko diplomacijo obtoževal, da je Habsburško monarhijo pripeljala na rob vojne s Srbijo, medtem ko je bil *Slovenec* bolj pomirljiv in se je ob izražanju simpatij za srbska stališča obračal na avstrijski državni vrh, naj se poskuša s Srbijo čim prej sporazumeti. Sicer pa naj bi bila, kot so v začetku leta 1909 menili v *Slovenskem narodu*, med balkanskimi državami v najtežjem položaju Bolgarija, od katere so v Istanbulu po razglasitvi neodvisnosti zahtevali visoko odškodnino in »strategijsko važen«, čeprav »majhen in nerodoviten košček« njenega ozemlja. Ob koncu istega leta so še zadovoljno zapisali, da »Bolgarija vse bolj poudarja slovansko smer svoje politike«, pri čemer ima »narod« proti »carju Ferdinandu« zaradi njegove negotove podpore slovanski usmeritvi »številne pomisleke«. ¹⁰⁷

Slovensko časopisje Bolgariji v zadnjih dveh letih pred izbruhom prve balkanske vojne ni posvečalo posebne pozornosti. Občasno so jo omenjali v zvezi z napetimi razmerami v Makedoniji ali bralce opozarjali na njene zdaj bolj zdaj manj napete odnose s Srbijo in drugimi sosedami. Novembra leta 1910 so tako v *Slovincu* poročali, da v Sofiji znova pripravljajo »revolucijo v Makedoniji«, da pa je prišlo med Srbi in Bolgari do sporazuma in da so Bolgari, ki so vedno »stali na stališču, da pripada njim celotna Makedonija«, Srbom priznali pravico do razširitve na Staro Srbijo. ¹⁰⁸ Toda če je zanimanje za Bolgarijo v slovenskem časopisju in javnosti v letih pred balkanskimi vojnami nekoliko upadlo, to ni prekinilo slovensko-bolgarskih kulturnih stikov. V Sofiji so prav tedaj natisnili

¹⁰⁷ *Slovenski narod*, št. 25, 1. 2.1909, Balkanska kriza; *Slovenski narod*, št. 300, 31. 12. 1909.

¹⁰⁸ *Slovenec*, št. 258, 12. 11. 1910, Vihar v Makedoniji.

več prevodov pesmi slovenskih pesnikov (Franceta Prešerna, Simona Jenka, Otona Župančiča in Antona Aškerca), že spomladi leta 1912 pa so v liberalnem časniku *Dan* v Ljubljani v nadaljevanjih objavili prevod povesti Ivana Vazova Pod jarmom, ki jo je prevedel slovanofil, v poznavanju slovanskih jezikov samouk Peter Miklavc. Z nastankom Balkanske zveze in prvo balkansko vojno se je leta 1912 skupaj z drugimi protiotomanskimi zaveznicami tudi Bolgarija vrnila na prve strani slovenskega časopisja. Slovenski časopisi so v poročanju z balkanskih bojišč in prestolnic kar tekmovali med seboj. Za *Slovenca* je tako o vojskovanju na Balkanu samo Bezenšek napisal 65 člankov.¹⁰⁹ *Slovenski narod* in *Slovenec* sta prvo balkansko vojno označevala za zgodovinsko prelomnico in »zadnje dejanje osvobojenja Balkana«, pri katerem pa balkanski narodi ne morejo računati na evropsko in avstrijsko pomoč. »Pravična Avstrija, ki bi umevala svojo vlogo na vzhodu, bi se lahko postavila na čelo osvobojenja Balkana, tako pa moramo gledati, kako prevzema to nalogo mala junaška Bolgarija«, je 9. oktobra 1912 v članku z naslovom Na Balkanu je vojska zapisal nepodpisani komentator v *Slovencu*.¹¹⁰

Zmage protiotomanskih zaveznic v prvi balkanski vojni so v časopisju in javnosti povzročile veliko navdušenje, policijski zaupniki so poročali o zdravicah zmagovalkam, posebej Srbiji, velik ugled pa so uživali tudi Bolgari, ki naj bi imeli, kot so poudarjali časopisi, pri zmagah balkanskih zaveznic sploh najpomembnejšo vlogo.¹¹¹ Janez Evangelist Krek, ki se je že prej učil bolgarščine, je po bolgarski zmagi pri Lozengradu spodbudil k organizaciji tečaja bolgarskega jezika v Ljubljani, ki ga je vodil slavist Ivan Mazovec.¹¹² Krek je marca leta 1913 v Ljubljani organiziral tudi bolgarski večer, na katerem sta sodelovala bolgarski stotnik, »junak bitke pri Lozengradu« S. Georgiev in njegova žena pesnica Ljuba Georgieva.¹¹³ Krek je med prvo balkansko vojno prav tako podpiral Srbe, toda po njenem koncu se je na seji vodstva Slovenske ljudske stranke 16. junija 1913 zavzel, naj stranka v srbsko-bolgarskem sporu podpre Bolgare, kar so prisotni soglasno sprejeli.¹¹⁴ Spor med srbskimi in bolgarskimi voditelji po bolgarskih zmagah v prvi balkanski vojni je močno vznemiril tudi dolgoletnega ljubljanskega župana in liberalnega voditelja Ivana Hribarja, ki se je odločil, da bo poskušal posredovati med sprtimi politikami. Za veliko noč leta 1913 se je odpravil v Sofijo, se tam nastanil v hotelu Splendid, ki sta ga vodila slovenska priseljenca Ivan Kenda in njegova žena, in se sestal z več bolgarskimi politikami in predsednikom bolgarske vlade Gešovom. Po pogovorih z njimi je odšel še v

109 Rahten, *Jugoslovanska velika noč*, str. 212, 237.

110 *Slovenec*, št. 232, 9. 10. 1912, Na Balkanu je vojska!

111 Rahten, *Jugoslovanska velika noč*, str. 239.

112 Dolenc, Razvoj jugoslovanske misli pri Kreku, str. 161; Rahten, *Jugoslovanska velika noč*, str. 239.

113 *Slovenec*, št. 67, 22. 3. 1913, Bolgarski večer. Na članek me je opozoril profesor dr. Valter Lukan z Dunaja, za kar se mu lepo zahvaljujem.

114 Šušteršič, *Moj odgovor*, str. 104. Tudi na ta podatek me je opozoril prof. dr. Valter Lukan.

Beograd, kjer se je sestal še s srbskimi politiki in Nikolo Pašićem. Po povratku v Ljubljano je bil prepričan, da je bilo srečanje Pašića in Gešova 2. junija 1913 tudi rezultat njegovega posredovanja, krivdo za odstop Gešova in drugo balkansko vojno pa je pripisal bolgarskemu »kralju« Ferdinandu, ki naj bi po naročilu tujih »mandatarjev« podpisoval »neslogo« med slovanskimi narodi.¹¹⁵

Med redkimi slovenskimi posamezniki, ki so pred prvo svetovno vojno zastopali stališče, da so zamisli o trialistični ali federalistični preureditvi Habsburške monarhije povsem nerealne, in so se zato zavzemali za združitev južnih Slovanov (Slovencev, Hrvatov, Srbov in Bolgarov) zunaj nje, so bili srednješolci, zbrani okoli lista *Preporod* v Ljubljani. Nekateri sodelavci *Preporoda* so bili mnenja, da so Slovenci, Hrvati, Srbi in Bolgari pripadniki enega samega naroda, ki bi moral težiti k skupnem jeziku, kar pa naj bi se zgodilo postopoma, po »naravni poti in ne na silo«. Vprašanje o vključitvi Bolgarov v načrtovano jugoslovansko skupnost je med člani skupine povzročilo tudi razhajanja, saj so nekatere med njimi motile »bolgarske šovinistične težnje«, za katere pa naj bi bila zopet odgovorna predvsem bolgarski »nemški« car in »njegova klika«.¹¹⁶ K nastanku »zvezne jugoslovanske republike«, ki bi združila Slovence, Hrvate, Srbe in Bolgare, je pod vtisom prve balkanske vojne v predavanju Slovenci in Jugoslovani 12. maja 1913 v Ljubljani pozval tudi pisatelj Ivan Cankar, ki pa je, kot je znano, nedvoumno poudaril, da je »jugoslovansko vprašanje« lahko le izključno politično, najrazličnejše ideje o postopnem spajanju južnoslovanskih jezikov in kultur pa so nerealne in nesprejemljive.

Izbruh druge balkanske vojne je slovenske politike in izobražence, čeprav je časopisje že vso pomlad zaskrbljeno poročalo o zaostrenih odnosih med Bolgari in njihovimi donedavnimi zaveznicami, neprijetno presenetil. »Angel miru plače, krije svoje lice, da ne vidi bratomornega boja«, je v *Slovincu* 18. julija 1913 pretresen zapisal njegov dolgoletni urednik in somišljenik Janeza E. Kreka Ignacij Žitnik, ki je menil, da za spopad ob Bregalnici niso »krivi Bolgari in Srbi«, temveč mednarodne spletke in intrige, ki jih bo s pogledom v arhive pojasnila šele »zgodovina«.¹¹⁷ Če so v obeh osrednjih slovenskih dnevnikih v prvih komentarjih bolgarskega vojskovanja s sosedomi glavno odgovornost za spopade še pripisovali Bolgarom, so po bolgarskih porazih obžalovali njihov težavni položaj. *Slovenski narod* je tako že sredi julija pisal o »bolgarski tragediji«, za katero naj bi bili zopet v prvi vrsti odgovorni »car Ferdinand« in »bolgarski šoviniisti«, in konec septembra sklenjen turško-bolgarski mirovni sporazum označil za »sramoto Evrope« in »najnižjo stopnjo bolgarskega ponižanja«, s katerim je bila »rana

115 Hribar, *Moji spomini, II. del*, str. 43–58.

116 Rahten, *Jugoslovanska velika noč*, str. 147.

117 *Slovenec*, št. 163, 18. 7. 1913, Svade in prevare.

prizadejana (vsem) Jugoslovanom«. Bolj pragmatičen je bil Janez E. Krek, ki je uredništvo *Slovenca* opomnil, naj preneha objavljati Srbiji naklonjene članke, in njegove urednike posvaril pred velikosrbskimi ambicijami, ki bi lahko škodovala Habsburški monarhiji in v njej živečim južnim Slovanom. Precej drugačno pa je bilo stališče socialdemokrata Henrika Tume, ki je ugotavljal, da so »balkanski narodi v dosedanjem državnem sestavu nesposobni ustvariti balkansko enoto ter rešiti jugoslovanski problem«. »Idejo boja za svobodo« naj bi »zadušile dinastije, srbsko-bolgarsko meščanstvo in srbsko-bolgarska duhovščina«. Po Tumovem mnenju je vojna med nekdanjimi balkanskimi zaveznicami razkrila »vso gnilobo evropskega nacionalizma«, zato bi moral biti klic socialdemokracije »proč z dinastijami, konfesijami in zgodovinskimi predsodki«. ¹¹⁸

V *Slovenskem narodu* so v uvodniku z naslovom Bog in Bolgari! 28. julija 1913 Bolgare primerjali s Slovenci. »Bolgari so veljali za trezne ljudi, za dobre organizatorje in za dobro organizirano ljudstvo,« so zapisali. »Nekaki balkanski Čehi so nam bili, drugim pa so se zdeli morda balkanski Slovenci.« Toda »uničila« naj bi jih »visoka samozavest separatističnega gesla: Bog in Bolgari«. To naj bi bil nauk tudi za Slovence, ki naj bi bili, ko so se primerjali z drugimi Jugoslovani, preveč zagledani »samo v svoje vrline« in se čutili »poklicani, da drugim dajejo nauke«. Kako nevarna sta takšna ošabnost in geslo »Bog in Slovenci«, naj bi nazorno kazala prav »nesreča bolgarska«, pred katero so zaman svarili bolgarski »slovanofili Gešov, Bobčev in Todorov«. ¹¹⁹

*

Slovenski zgodovinarji so v obdobju socialistične Jugoslavije posvečali razmeroma veliko pozornosti jugoslovanskemu gibanju in jugoslovanski ideji pri Slovencih pred prvo svetovno vojno, pri čemer so bile v njenem središču težnje slovenskih strank, političnih elit in izobraženstva po povezovanju s Hrvati in Srbi. Precej redkeje pa so opozarjali, da so v vseh treh slovenskih političnih taborih (katoliškem, liberalnem in socialdemokratskem) vse do prve svetovne vojne šteli k Jugoslovanom tudi Bolgare in so se od začetkov kontinuiranega slovenskega narodnopolitičnega gibanja v šestdesetih in sedemdesetih letih 19. stoletja živahno in z velikimi simpatijami ozirali tudi k Bolgarom in Bolgariji. ¹²⁰ Na to pozabljeno poglavje slovenske zgodovine pred prvo svetovno vojno poskuša opozoriti ta prispevek.

¹¹⁸ Rahten, *Jugoslovanska velika noč*, str. 240–241.

¹¹⁹ *Slovenski narod*, št. 171, 28. 7. 1913. »Bog in Bolgari!«. Glej tudi: Melik, Problemi slovenske družbe, str. 366–367.

¹²⁰ Melik, Problemi slovenske družbe, str. 363.